

εσωterra

Πολύδωρα Ηλιάνα

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο | Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

εσωterra

διάλεξη 9ου εξαμήνου
Σπουδάστρια
Πολύδωρα Ηλιάνα
Επιβλέπουσα καθηγήτρια
Τσιράκη Σοφία

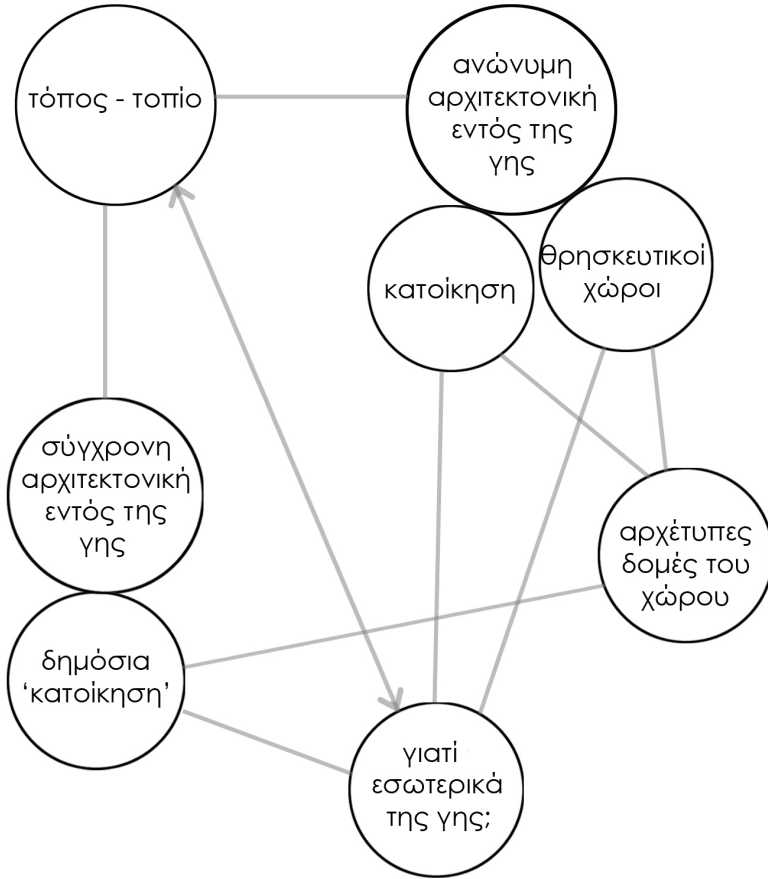
Αθήνα, Μάρτιος 2015

Ευχαριστώ την καθηγήτρια μου κ. Τσιράκη Σοφία για την πολύτιμη καθοδήγησή της και για τις παραγωγικές συζητήσεις που είχα μαζί της

Ευχαριστώ επίσης τις φίλες και συμφοιτήτριες μου για τη στήριξη τους σε όλη αυτήν την δημιουργική διαδρομή

περιεχόμενα

αφορμή - σκοπός - αντικείμενο	8
εισαγωγή	10
01 τόπος- τοπίο	13
02 ανώνυμη αρχιτεκτονική εντός της γης	19
02.1 κατοίκηση εντός του εδάφους	20
02.1.1 φυσική σπηλιά – η πρώτη κατοικία του ανθρώπου	21
02.1.2 οικισμοί Καππαδοκίας	26
02.1.3 οικισμοί Σαντορίνης	30
02.1.4 οικισμοί Τυνησίας	32
02.1.5 οικισμοί Κίνας	35
02.2 θρησκευτικοί χώροι εντός της γης	38
02.2.1 ταφικά μνημεία και ιερά	40
02.3 λόγοι 'κατοίκησης' εντός της γης	44
02.4 αρχέτυπες δομές του χώρου	48
03 σύγχρονη αρχιτεκτονική εντός της γης	53
03.1. πρόταση για το Συνεδριακό Κέντρο Ολυμπιακής Επιτροπής στην Ολυμπία	56
03.2. νέα μονάδα Κεντρικής Βιβλιοθήκης Αριστοτέλειου Παν/μίου Θεσσαλονίκης	60
03.3. νέο Ναυτικό Μουσείο, Δανία, 2013	61
03.4 τυπολογίες χειρισμού του εδάφους	68
03.5 σκέψεις για την 'κατοίκηση' εντός της γης	70
04 επίλογος	73
ετυμολογίες λέξεων	76
χρονοδιάγραμμα αναφερθεισών ιστορικών εποχών	77
βιβλιογραφία	78

αφορμή

Για την επιλογή του θέματος της διάλεξης, αφορμή αποτέλεσε η παρακολούθηση μιας παρουσίασης, από πενήντα Έλληνες νέους αρχιτέκτονες, έργων από όλο τον κόσμο. Έργων που αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης και αφετηρία δικής τους δημιουργίας. Στο πλαίσιο αυτής της ημερίδας με τίτλο «αφετηρίες», προβλήθηκαν οι σπηλιές της Ajanta, στην Μαχαράστρα της Ινδίας (2ος αι.π.Χ), τόποι λατρείας οι οποίοι σχηματίστηκαν με τη λάξευση του εσωτερικού βράχου. Για μένα ήταν πολύ ενδιαφέρον το γεγονός ότι η τοπογραφία αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα δημιουργίας αυτού του μνημείου, αλλά και το γεγονός ότι σε αυτήν την περίπτωση η αρχιτεκτονική προκύπτει μέσα από μια διαδικασία αφαιρετική και την λάξευση της γης και του βράχου (δηλαδή της μάζας), αντί μιας διαδικασίας όπου το αρχιτεκτόνημα προκύπτει προσθετικά, από τη σύνθεση των μερών ενός αρχιτεκτονήματος σε μια ολότητα.

σκοπός

Κατά τη συνθετική διαδικασία, παρατηρώ πως πολλές φορές παραβλέπεται το αίτημα της ένταξης της αρχιτεκτονικής, των κτισμάτων και των κατασκευών στον τόπο, επικρατεί η αυτοαναφορικότητα, με περιορισμένα πεδία αναφοράς. Επομένως είναι πολύ κρίσιμο το ερώτημα αν μέσω του χειρισμού του εδάφους, μια αρχιτεκτονική πρόταση ήπιας μορφολογικής επέμβασης, μπορεί να ενταχθεί αρμονικά στον αστικό ιστό ή στο φυσικό τοπίο μέσω της εγγραφής της στο έδαφος ενός τόπου.

«Η θεώρηση του μετασχηματισμού του εδάφους ως βάση ενός πολιτιστικού κλάδου είναι ταυτόσημη με την αναγνώριση αντισταθμιστικού ρόλου όχι μόνο στην τέχνη του τοπίου, όπως την εννοούσαν παραδοσιακά, αλλά και στο κτιστό έργο, διατυπωμένο σαν να ήταν τοπίο καθ' αυτό ή εναλλακτικά, αντικείμενο ενσωματωμένο στο έδαφος, ώστε να είναι αχώριστο από την τοπογραφία που το υποδέχεται» (Kenneth Frampton, 2007, σελ.305)

Σκοπός αυτής της διάλεξης είναι η διερεύνηση της αρχιτεκτονικής που χειρίζεται το έδαφος και που βιώνεται «κάπου μέσα ή κάπου κάτω». Στόχος μου, δεν είναι να παρουσιάσω όλα τα υπόσκαφα δημιουργήματα του ανθρώπου μέσα στο πέρασμα του χρόνου, αλλά να ανακαλύψω και να μελετήσω βασικά στοιχεία της μορφής και των χώρων, που διαμορφώθηκαν μέσα από χαρακτηριστικά παραδείγματα του παρελθόντος. Η αναγνώριση της λειτουργίας, του ρόλου του παρελθόντος και της παρουσίας του στη σύγχρονη αρχιτεκτονική δημιουργία είναι πολύ σημαντικό στοιχείο, αφού τονίζει την ύπαρξη διαχρονικών μορφωμάτων του χώρου στην αρχιτεκτονική.

αντικείμενο

Αντικείμενο της έρευνας αυτής αποτελεί η αρχιτεκτονική που χειρίζεται το έδαφος και που συγχωνεύεται στην τοπογραφία της τοποθεσίας. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο εμφανίζεται η ανάγκη να διερευνηθεί η έννοια των όρων 'τόπος' και 'τοπίο', όπως επίσης και οι λόγοι εμφάνισης των υπόσκαφων δομών ανώνυμης αρχιτεκτονικής, τα χαρακτηριστικά και οι αρχές σχεδιασμού που παρουσιάζουν. Ερευνώντας τις συνθετικές αρχές, θα επιχειρήσω να κάνω συσχετίσεις μεταξύ ανώνυμης αρχιτεκτονικής του παρελθόντος και σύγχρονης αρχιτεκτονικής, ώστε να προβώ σε κάποια συμπεράσματα.

εισαγωγή

«Ένα κτίριο μπορεί να στέκει μέσα στο έδαφος, πάνω στο έδαφος ή πάνω από το έδαφος. Το ότι το κτίριο στέκει μέσα στο έδαφος εκφράζει μια οικεία «ρομαντική» σχέση με τις δυνάμεις της γης και συνήθως συγκεκριμενοποιείται με μια κατασκευή που κάνει το κτίριο να αναδύεται από το έδαφος χωρίς διακριτή βάση»¹. Η αρχιτεκτονική **εσω-**τερικά της **γης** (terra σημαίνει γη στα λατινικά) εν γένει θεωρείται «υπόγεια αρχιτεκτονική» ή «υπόσκαφη αρχιτεκτονική». Υπόσκαφο είναι το κτίριο ή το τμήμα κτιρίου που κατασκευάζεται υπό την στάθμη του φυσικού εδάφους και παρουσιάζει μόνο μια ορατή όψη. Η αρχιτεκτονική εντός του εδάφους, είναι η αρχιτεκτονική της αφαίρεσης και της άρρηκτης επαφής με τη γη και το εσωτερικό της.

Η «Μητέρα-Γη»**, σύμβολο γονιμότητας, λατρεύτηκε κατά την αρχαιότητα κυρίως σαν χθόνια θεότητα. Είναι αυτή που γεννάει όλα τα όντα που βρίσκονται επάνω της και που τα τρέφει. «Οργανωμένες ομάδες ανθρώπων, επιχειρούν την αμετάκλητη οικειοποίηση της γης, που εξασφαλίζει έστω με σκληρή δουλειά, την επιβίωσή τους αρχικά συνήθως με άουλα μέσα, αναπτύσσοντας δοξασίες και μύθους που συνδέονται με αυτήν»². Ο κύκλος της ζωής είναι άμεσα συνδεδεμένος με αυτήν. Είναι σύμβολο σταθερότητας της ύπαρξης. Στα κοιλώματά της ο άνθρωπος αναζητούσε την προστασία, σαν ιερή μήτρα που κυοφορεί την πλάση. Η «Μητέρα-Γη» ταυτίστηκε πολλές φορές με το θάνατο και τον κάτω κόσμο, όπου καταλήγει το σώμα και η ψυχή του ανθρώπου. Επομένως αντιλαμβανόμαστε πως η αρχιτεκτονική που «αναδύεται» από το εσωτερικό της γης, συνυφαίνεται με πολλούς συμβολισμούς.

¹ Norberg-Schulz, *Genious Loci*, το πνεύμα του τόπου, σελ.192-193

** Στον Όμηρο η κύρια λέξη που χρησιμοποιείται για το «γη, πατρίδα» είναι η λέξη αία (ζωογόνος γη). Χρησιμοποιείται πολύ λιγότερο η λέξη γαία, πιθανότητα προΐον συμφυρμού: γη + αία > γαία (με επίδραση του μαία που σήμαινε «μητέρα»).

² Λέφας, *Αρχιτεκτονική μια ιστορική θεώρηση*, σελ.23

1. Υστερομινωικός τάφος Αρμενίων, Ρέθυμνο, Κρήτη, (1350π.Χ - 1200π.Χ)

└ 01 τόπος – τοπίο

«Ο άνθρωπος στη μακροαίωνα ιστορία του προσπαθούσε πάντοτε να αντιπαλέψει τις δυνάμεις της φύσης, να ζήσει κάτω από τις πιο αντίξοες συνθήκες, ενώ με το πέρασμα του χρόνου άφησε μια απίστευτη κληρονομιά κατασκευών που μαρτυρούν τον τρόπο ζωής ανάλογα με τον τόπο στον οποίο έζησε»³. Ένας συγκεκριμένος όρος που ορίζει το περιβάλλον είναι η λέξη τόπος. Ο τόπος είναι ένα αδιάσπαστο τμήμα της ύπαρξης. Με τη λέξη τόπος εννοούμε κάτι περισσότερο από μια αφηρημένη τοποθεσία. Εννοούμε ένα σύνολο από συγκεκριμένα πράγματα με υλική υπόσταση, σχήμα, υφή και χρώμα. Μαζί όλα αυτά τα πράγματα καθορίζουν τον «περιβάλλοντα χαρακτήρα», που είναι η ουσία ενός τόπου. Γενικά ένας τόπος παρουσιάζεται ως ένα σύνολο που αναδίδει χαρακτήρα ή «ατμόσφαιρα».

Ο χαρακτήρας ενός τόπου καθορίζεται από το πώς είναι τα πράγματα. «Η γεωμετρία ενός τόπου είναι παράγωγο της σύστασής του. Εννοώντας τη φύση της ύλης απ' όπου είναι πλασμένος, καθώς και τη φύση των λογής δυνάμεων που επέδρασαν και επιδρούν ακόμα πάνω του»⁴.

Το «πνεύμα του τόπου», το αντίθετο με το οποίο πρέπει να συμβιβαστεί ο άνθρωπος, ώστε να μπορέσει να κατοικήσει. «Κατοίκηση», όπως την αναφέρει ο Χάιντεγκερ, ο τρόπος δηλαδή με τον οποίο εμείς οι άνθρωποι είμαστε πάνω στη γη. Το κατοικείν προϋποθέτει μια βαθύτερη υπαρξιακή σχέση με τον τόπο οίκησης, αποτελεί μια υπαρξιακή οικείωση ενός τόπου απο τον άνθρωπο, δηλαδή εμπίωση του γεωγραφικού περιβάλλοντος, που προηγείται οντολογικά από το κτίσιμο.

Ο «χώρος» δηλώνει την τρισδιάστατη οργάνωση των στοιχείων που συνθέτουν ένα τόπο, ενώ ο χαρακτήρας δηλώνει τη γενική ατμόσφαιρα, η οποία είναι πλέον καθοριστική ιδιότητα οποιοδήποτε τόπου. Η σχέση εντός εκτός που αποτελεί μια από τις πρωταρχικές θεωρήσεις του πραγματικού χώρου υπονοεί ότι οι χώροι, σε διάφορους βαθμούς, εκτείνονται και περικλείουν. Τα όρια ενός κτισμένου είναι το πάτωμα, ο τοίχος, η οροφή. Τα όρια ενός τοπίου είναι δομικά παρόμοια και αποτελούνται από έδαφος, ορίζοντα και ουρανό.

«Η γη και ο ουρανός, το φως και ο αέρας, ο χρόνος και οι εποχές συνθέτουν ένα αναπόσπαστο σύνολο, τον τόπο»⁵ και προσδιορίζουν το τοπίο.

³ Norberg-Schulz, σελ. 64

⁴ Πικιώνης, *Κείμενα*, σελ.74

⁵ Τερζόγλου, *Ιδέες του χώρου στον εικοστό αιώνα*, σελ.274

2. Το τοπίο και οι σπηλιές της Ajanta στην Μαχαράστρα της Ινδίας, (2ος αι.π.Χ- 600 μ.Χ)

Όλοι οι τόποι λοιπόν, έχουν χαρακτήρα, ο οποίος εξαρτάται από το χρόνο: αλλάζει με τις εποχές, την ώρα της μέρας, τις καιρικές συνθήκες, παράγοντες που προσδιορίζουν κυρίως διαφορετικές συνθήκες φωτός. Ο χαρακτήρας προσδιορίζεται από την υλική και μορφολογική σύσταση του τόπου. Πρέπει συνεπώς να σκεφτούμε πώς είναι το έδαφος πάνω στο οποίο περπατάμε, πώς είναι ο ουρανός από πάνω μας, πώς είναι το πολύμορφο ενδιάμεσο γύρω μας, ή γενικά πώς είναι τα όρια που ορίζουν τον τόπο. Το όριο εξαρτάται από το σχηματισμό, την άρθρωση της μορφής ενός τόπου, που σχετίζεται με τον τρόπο με τον οποίο είναι «κτισμένος». Κοιτώντας ένα κτίριο από αυτή τη σκοπιά, θα πρέπει να εξετάσουμε πώς κάθεται στο έδαφος ή πώς υψώνεται προς τον ουρανό.

Ο τρόπος με τον οποίο εκτείνεται το τοπίο, η γεωλογική διάστασή του εξαρτάται πρωτίστως από τη φύση του εδάφους, το ανάγλυφο του δηλαδή από τις τοπογραφικές συνθήκες. Η αρχιτεκτονική που συνδέεται οργανικά με το ανάγλυφο του εδάφους, εκφράζει μια ευρύτερη στάση σεβασμού και ευλάβειας απέναντι στην τοποθεσία. Τα κτίσματα προσαρμόζονται στο τοπίο και εκφράζουν αυτή τη νοοτροπία με την επιλογή της τοποθεσίας, των υλικών και των μορφών τους. Αυτές οι μορφές ικανοποιούν πολιτισμικές, συμβολικές και ωφελμιστικές απαιτήσεις και συνυφαίνονται στενά με την τοποθεσία.

Βάσει της ιστορικής του διάστασης, το τοπίο διαμορφώνεται όχι μόνο μέσα από τις σύγχρονες λειτουργίες του, αλλά και μέσα από τις παλαιότερες, λειτουργώντας ως παλίμψηστο, με την έννοια ότι επάνω στις παλαιότερες παρεμβάσεις του ανθρώπου σε αυτό αποτίθενται οι νεότερες. Έτσι, κάθε κοινωνική δραστηριότητα, οποιασδήποτε μορφής, αποτυπώνεται στο τοπίο και μπορεί να διερευνηθεί και να ερμηνευτεί μέσα από αυτό. Το τοπίο αποτελεί πλούσιο ιστορικό αρχείο: ιστορικό τεκμήριο εποχής, μωσαϊκό, αλλά και ταυτοχρόνως μαρτυρία της ιστορικής και πολιτισμικής πορείας ενός κοινωνικού συνόλου.

Η συμβολική διάσταση ενός τοπίου συντίθεται από ορατές υλικές δομές, αλλά και από αόρατες κοινωνικές και πολιτισμικές δομές, διεργασίες και αξίες, όπου επιλεγμένα τοπία της, αποκτούν ιδιαίζουσες, διακριτές σημασίες.

Στην άυλη υπόσταση των τοπίων, η οποία αναδεικνύεται μέσω της συμβολικής τους διάστασης, μπορεί να προστεθεί και η υπερβατική τους διάσταση και η σύνδεσή τους με το υπερφυσικό / ιερό, όταν 'η γη γίνεται τοπίο και το τοπίο ιερός τόπος' όπου ο ναός (και κατ' επέκταση ο μύθος) 'δημιουργήθηκε για να επισημάνει την προϋπάρχουσα εκ φύσεως δύναμη' και τη σημασία του χώρου και του τοπίου. Την αίσθηση αυτή μπορεί να την προσδίνουν στο τοπίο όχι μόνο τα διάφορα πολιτιστικά στοιχεία του, αλλά και τα φυσικά του στοιχεία. Το ιερό τοπίο μετατρέπεται σε χώρο, που, επιβάλλει και υποβάλλει τον άνθρωπο στις αξίες της πνευματικότητας.

Οι άνθρωποι σχετίζονται με το τοπίο, με διαφορετικούς τρόπους, για να προσδιορίσουν την ταυτότητά τους μέσα από αυτό και –κατ' επέκταση– μέσα από τη σχέση τους με το χώρο. Τα τοπία, ως συμβολικά πεδία εθνικής ιστορίας (η εθνική διάσταση του τοπίου) εκφράζουν και ενσαρκώνουν την αίσθηση του «ανήκειν», διεκδικώντας και διατηρώντας σημαντικές μνήμες και συνδέοντας ιστορία και γεωγραφία, μέσω μύθων και αναμνήσεων.

«Ο αρχιτέκτονας, όπως κάθε καλλιτέχνης θα πρέπει πρώτον να ανάγει το έργο του στη ρυθμική του τοπίου και δεύτερον να το υποτάξει στις ιερές απαιτήσεις της ζωής γύρω του. Αυτά προϋποθέτουν μια εναρμόνιση της δυναμικότητας των χώρων, των όγκων του έργου προς τη δυναμικότητα του φωτός, τη ρυθμική του τοπίου, την κράση του κλίματος αλλά και μια στενή επαφή και επικοινωνία με τη ζωή και το λαό»⁶.

⁶ Πικιώνης, *Κείμενα*, σελ.69

└ 02 ανώνυμη αρχιτεκτονική εντός της γης

02.1 κατοίκηση εντός της γης

Σε μια εποχή που δίνει μεγάλη σημασία στις ραγδαίες αλλαγές, η ιστορική έρευνα έχει μεγάλη σημασία, μια και μπορούμε να διδαχθούμε από το παρελθόν. Η μελέτη του παρελθόντος έχει κάποια αξία τόσο από φιλοσοφική άποψη, όσο και γιατί μας βοηθά να συνειδητοποιήσουμε την πολυπλοκότητα των γεγονότων. Έτσι μπορεί να καθορίσει τα στοιχεία που μένουν σταθερά και εκείνα που μεταβάλλονται. Το παρελθόν είναι ένα ερέθισμα για αναζήτηση κοινών στοιχείων με το σήμερα και το αύριο. Μέσω της ιστορικής έρευνας μπορούμε να εντοπίσουμε διαχρονικά μορφώματα του χώρου στην αρχιτεκτονική.

Μέσα σε τόπους λοιπόν, όπου η αρχιτεκτονική διατυπώνει την παρουσία της, την «εγκατάσταση», του ανθρώπου μέσα στον φυσικό κι ανθρώπινο κόσμο, υπάρχουν «υπο-τόποι», οι πυρήνες του κατοικείν υπό την επιφάνεια του εδάφους. Αυτοί αποτελούν άμεση έκφραση μεταβαλλόμενων αξιών, εικόνων, αντιλήψεων και τρόπων ζωής, καθώς και ορισμένων σταθερών παραγόντων. Ο χαρακτήρας του τόπου, σε συνάρτηση με την ανάγκη του ανθρώπου για προστασία αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα δημιουργίας τους. Χωρίς αυτό να σημαίνει πως οι κοινωνικοπολιτισμικοί παράγοντες, η πολιτισμική μήτρα δεν έπαιξαν μεγάλο ρόλο, είτε ότι είναι δευτερεύοντες.

Αν εξετάσουμε την προέλευση της υπόσκαφης κατοίκησης ιστορικά, ανακαλύπτουμε ότι η φυσική σπηλιά, αποτελεί την πρώτη κατοίκηση του ανθρώπου, το αρχετυπικό καταφύγιο μέσα στη γη, όπου έγιναν οι πρώτες προσπάθειες κοινωνικής συγκρότησης και του προσέφεραν στοιχειωδώς ελεγχόμενες συνθήκες περιβάλλοντος και κάποια προστασία. Ενώ επακόλουθό της αποτελεί η τεχνητή σπηλιά, δημιουργημένη από τη λάξευση των βράχων ή το σκάψιμο του εδάφους. Επομένως οι σπηλιές αποτελούν την εναρκτήριο βάση για την υπόσκαφη κατοίκηση και είναι σκόπιμη μια περαιτέρω ανάλυση τους.

02.1.1 φυσική σπηλιά – η πρώτη κατοικία του ανθρώπου

Μέσα στα τοπία, μικρότεροι τόποι παρέχουν στον άνθρωπο τη δυνατότητα κατοίκησης, όπως το αρχετυπικό καταφύγιο, το άσυλο όπου ο άνθρωπος μπορεί να νιώσει τις αρχέγονες δυνάμεις της γης. Για τον πρωτόγονο άνθρωπο, η σχέση του με τη φύση, άρα και με τον τόπο είναι προσωπική.

Οι σπηλιές που σχηματίστηκαν από φυσικά αίτια, ανήκουν σε μια αρχέτυπη κατηγορία κατοικίας. Σε αυτό το σημείο είναι σκόπιμο να επεξηγήσω την έννοια του αρχέτυπου. «Αρχέτυπο στην αρχιτεκτονική είναι μια μορφή που εξακολουθούμε να την αναπαράγουμε, λιγότερο ή περισσότερο συνειδητά, αναγνωρίζοντας σ' αυτήν μια αδιαμφισβήτητη σοφία και μια γοητεία που δεν χάνονται ποτέ. Εδώ η μορφή εννοείται με την αρχική έννοια του όρου, ως δομή οργάνωση και θεμελιώδη χαρακτηριστικά ενός πράγματος και όχι ως ένα προσωπείο του. Το αρχέτυπο είναι ένα πρότυπο που συμπυκνώνει μέσα του το σημαντικό και το αιώνιο, που μπορεί να προσαρμοστεί στις συγκεκριμένες κάθε φορά απαιτήσεις όσο οι καιροί αλλάζουν, διατηρώντας όμως όλα τα πρωτεύοντα γνωρίσματά του»⁷.

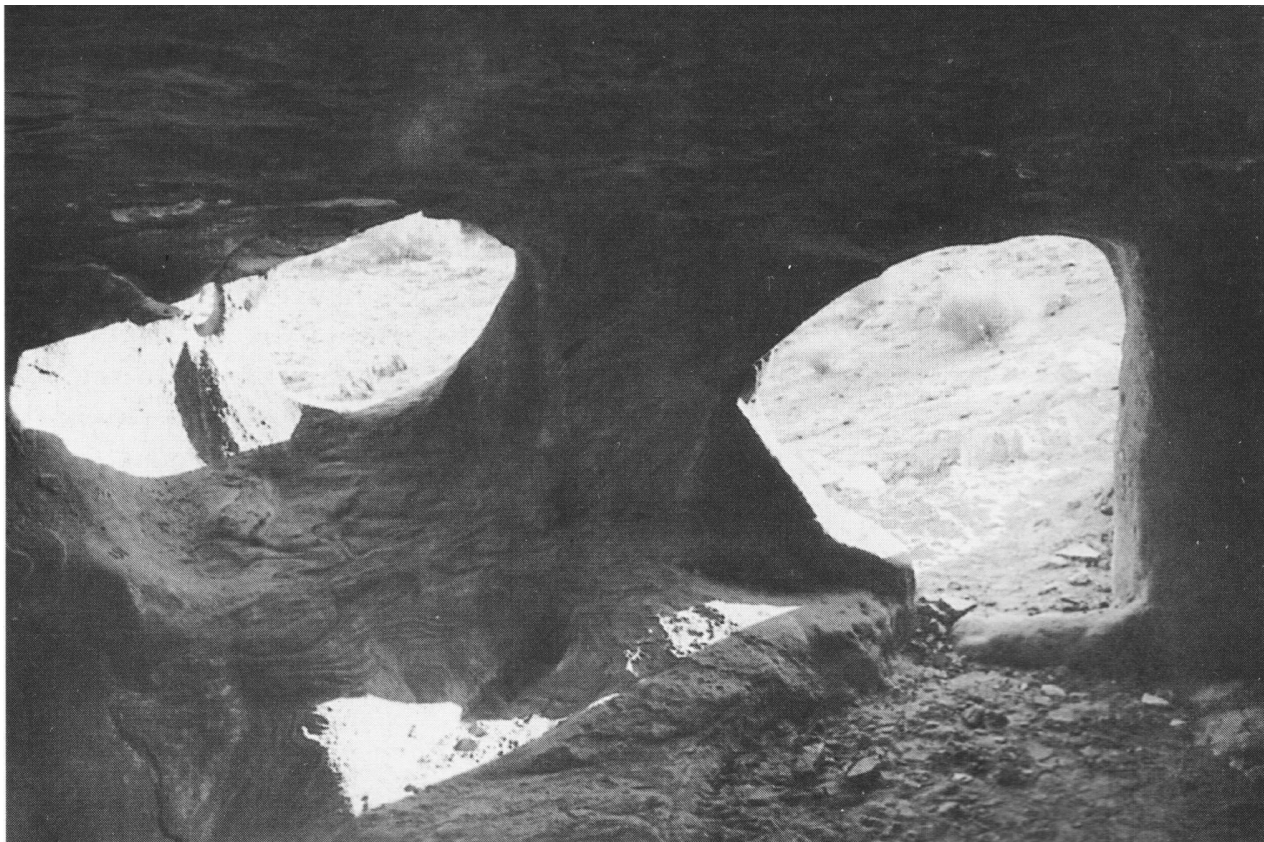
Οι σπηλιές λοιπόν, δίνουν μια πρώτη ερμηνεία του όρου «εστία». Αρχικά λειτουργώντας αμυντικά ως ον που επινοεί όρους προστασίας, ο άνθρωπος οδηγείται στις φυσικές κοιλότητες των βράχων προκειμένου να ικανοποιήσει ζωτικές του ανάγκες. Η σπηλιά προσφέρει στέγη και προστασία από τις απότομες αλλαγές της θερμοκρασίας και ταυτόχρονα αποτελεί κρησφύγετο αποκρύπτοντάς τον. Η επιρροή του πάνω στο τοπίο με αυτόν τον τρόπο είναι ελάχιστη.

Οι υπάρχουσες ανθρώπινες αγέλες, εξελίσσουν σταδιακά το προσωρινό κατάλυμα της σπηλιάς σε σχεδόν μόνιμη κατοικία, ορμητήριο για κυνηγετικές εξορμήσεις και ταυτόχρονα αποθήκη των τροφών και των μέσων παραγωγής τους. Έτσι, εισέρχεται για πρώτη φορά η έννοια της ιδιοκτησίας και οργανώνονται οι πρώτοι «οικισμοί». Το περιβάλημα της σπηλιάς προσέφερε στον άνθρωπο ένα αίσθημα προστασίας, όπου η αντοχή της δομής και το μοναδικό σημείο εισόδου, επέτρεπε στον κάτοικο να αναπαυθεί ειρηνικά χωρίς το φόβο της επίθεσης.

«Εκεί που η πράξη ανάβασης σ' ένα ανυψωμένο χώρο μπορεί να εκφράσει την εξωστρεφή φύση ή σημασία του χώρου, το χαμηλόμα μιας περιοχής κάτω από τον περίγυρό της θα μπορούσε να υπονοήσει των εσωστρέφεια της ή τις ιδιότητες της προφύλαξης και της προστασίας»⁸.

⁷ Λέφας, *Αρχιτεκτονική, μια ιστορική θεώρηση*, σελ.11

⁸ Ching, *Αρχιτεκτονική – μορφή, χώρος και διάταξη*, σελ.109

3. Σπήλαιο - κατοικία στην Πέτρα

Κι όπως αναφέρει ο Gaston Bachelard στο έργο του 'Η ποιητική του χώρου', το πρωταρχικότερο από το συναίσθημα της ενδιάθετης εύρεσης μέσα στον κόσμο είναι το συναίσθημα της ασφάλειας, της θαλπωρής.

Φυσικό επακόλουθο της γενεαλογίας της ανθρώπινης κατοικίας, όπως ανέφερα παραπάνω, ήταν η τεχνητή σπηλιά, λαξευμένη στο βράχο ή σε κάποια πλαγιά, ή σκαμμένη στο έδαφος και κάτω από αυτό. Η μόνιμη εγκατάσταση για τη δήλωση και προστασία της ιδιοκτησίας, καθώς και η εξέλιξη των εργαλείων και της διάνοιας του ανθρώπου, οδηγεί σταδιακά στην επεξεργασία της μόνιμης κατοικίας. Έτσι από την κατοικημένη φυσική σπηλιά προχωρούμε στην τεχνητά λαξευμένη σπηλιά.

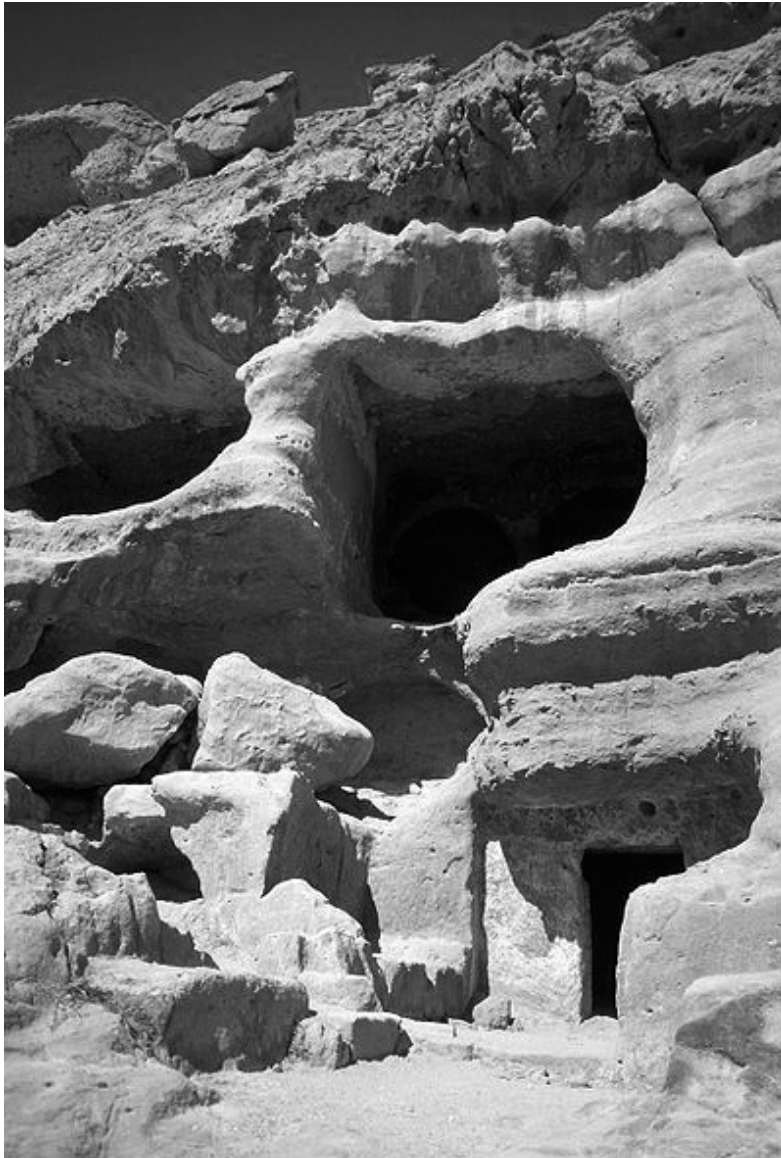
Όπως έχουμε εντοπίσει στις σπηλιές της λίθινης εποχής σημάδια και ίχνη μιας πρώιμης κοινωνικής ζωής, μπορούμε ταυτόχρονα να διακρίνουμε σ' αυτά τις πρωταρχικές μορφές κτισμένων χώρων. Τείνουμε κατ' αρχήν να συμπεράνουμε μια πιο υποχωρητική προσαρμογή στο περιβάλλον, εξαιτίας της απουσίας εξωτερικών, δομικών γνωρισμάτων. Όμως μια πιο προσεκτική ανάλυση αποδεικνύει το αντίθετο. Παρατηρείται μια σταδιακή εξέλιξη της παρέμβασης του ανθρώπου στο φυσικό περιβάλλον.

Οι πρώτες παρεμβάσεις γίνονται στον ήδη χρησιμοποιούμενο χώρο της σπηλιάς. Υπάρχει η αρχική, βασική, φυσική δομή της σπηλιάς και συναρτημένες ανάγκες προς ικανοποίηση. Από εκεί και πέρα γίνεται ένα λειτουργικό και δραστικό ξεδίπλωμα, από μέσα προς τα έξω, μια σταδιακή παράλληλη μεγέθυνση του χώρου, ένα βλάστημα όλων των «εν σμικρύνσει», υφιστάμενων, ιδρυτικών χαρακτηριστικών και ιδιοτήτων, που πραγματοποιείται μόνο με την ανθρώπινη παρέμβαση στο φυσικό χώρο. Είναι άξιο λόγου το ότι όλες οι επιπρόσθετες, μεταγενέστερες προεκτάσεις της σπηλιάς - κατοικίας, δεν προέρχονται από τον έξω, αλλά από τον έσω χώρο αυτής της αρχικής μήτρας. Περιέχονται σε υποτυπώδη μορφή εξαρχής μέσα της, ως θεμελιακά, χωρικά χαρακτηριστικά. Είναι κύρια δομικά, δομικά συστατικά της, που στη συνέχεια αναπτύσσονται παράλληλα και ταυτόχρονα.

Το γήινο περίβλημα γίνεται το καλούπι της μεταγενέστερης κατασκευασμένης κατοικίας με τη δημιουργία μιας προστατευτικής αγκαλιάς, μιας πολιτιστικής εστίας. Το περίβλημα αυτό, αποτελεί επέκταση κατά κάποιο τρόπο του ανθρώπινου σώματος, αφού συνιστά την έκφραση των πρωταρχικών, βιοτικών αναγκών του. Ταυτόχρονα μέσα από αυτό, ο άνθρωπος διακηρύσσει την ύπαρξη του ως νοήμον ον. Ένας ζωτικός χώρος ο οποίος εξελίσσεται εμβρυακά παράλληλα με τον άνθρωπο.

«Το οικοδόμημα σαν ένα δεύτερο σώμα – κέλυφος, που παραμένει πιστό σε εμάς, φέρει τη σωματική μας άμυνα και μας προφυλάσσει με τις δικές του υλικές ιδιότητες, από 'τις εχθρικές δυνάμεις της φύσης»⁹. Στις μέρες μας, θα λέγαμε πως μας προφυλάσσει από τη γενική απειλή του εξωτερικού κόσμου.

⁹ Κοτιώνης, *Μορφοποιητική - σωματικά ενεργήματα στο τοπίο*, σελ.155

4. Τεχνητοί σπηλαιώδεις χώροι, πιθανώς κατοίκησης, λαξευμένοι στο βράχο, στα Μάταλα στην Κρήτη.

5. Σπηλιά κατά τη διάρκεια επεξεργασίας από τον γλύπτη Ra Paulette, Η.Π.Α, Νέο Μεξικό

02.1.2 οικισμοί Καππαδοκίας

Η Καππαδοκία βρίσκεται στην κεντρική Τουρκία, 30 χιλιόμετρα από την Άγκυρα. Είναι μια περιοχή ορεινή με ξηρό έδαφος που αποτελείται από ένα εύθρυστο υποκίτρινο πέτρωμα που προήλθε από δεκαεπταεπίαιες μεγάλες ηφαιστειακές εστίες. Οι βροχές με το πέρασμα των αιώνων διάβρωσαν αυτό το πέτρωμα και το μετέτρεψαν σε λεπτόκοκκο υλικό. Οι άνθρωποι από την παλαιολιθική εποχή εκμεταλλεύτηκαν τις ιδιότητες του ευκολολάξευτου βράχου και έσκαψαν αναπτύσσοντας μια υπόσκαφη αρχιτεκτονική.

Σήμερα παρατηρούμε ότι αυτές οι υπόγειες δομές συγκροτούνταν από απλούς χώρους όπως τάφους, στέρες, περιστερώνες, μελίσσια καθώς και πιο σύνθετους, όπως κατοικίες, εκκλησίες, μοναστήρια και υδραυλικά συστήματα. Πιο συγκεκριμένα, από τον 6ο αι. π.Χ και μετά, με την ελληνιστική επιρροή, εμφανίζονται τα πρώτα λαξευμένα ταφικά μνημεία.

Τον 7ο και 9ο αιώνα με την έλευση των αραβικών φυλών στην περιοχή, αναπτύσσονται οι υπόγειες πόλεις της Καππαδοκίας. Μεγάλα και πολύπλοκα χωριά στεγάζονταν σε βραχώδεις τοίχους ή μετατρέπονταν σε λαβυρίνθους υπόγειων καταφυγίων και πόλεων άλλοτε οριζόντια και άλλοτε σε πολλαπλά επίπεδα με βάθος ως και 80 μέτρα. Συνδέονταν με ένα πολύπλοκο και δαιδαλώδες σύστημα συνδετήριων σηράγγων και διέθεταν εξαιρετικά αναπτυγμένα συστήματα ύδρευσης και αερισμού, καθώς προοριζόνταν για να φιλοξενούν έως και 20.000 μόνιμους κατοίκους. Μέχρι στιγμής έχουν ανακαλυφθεί 183 εγκαταστάσεις σε 6 περιοχές.

Η κατοίκηση στο τεφρώδες- βραχώδες έδαφος της Καππαδοκίας προσέφερε τόσο οικονομικά όσο και κλιματικά πλεονεκτήματα σε κατασκευή και συντήρηση, αλλά παρείχε και το βασικό αίσθημα της ασφάλειας και προστασίας εν καιρώ πολέμων και εχθρικών επιδρομών. Υπήρχαν ακόμα και μικρές έκτασης υπόγεια προσωρινά καταφύγια που αποτελούν σχηματισμούς πάνω σε λόφους και κάτω από το έδαφος, όπου αποθήκευαν τρόφιμα και κατέφευγαν εκεί με τα ζώα τους όταν απειλούνταν από επιδρομές. Στην Καππαδοκία εντοπίζονται τρεις κατηγορίες υπόσκαφων χώρων:

- Οι φυσικές σπηλιές
- Οι ανθρωπογενείς σπηλιές, φυσικές σπηλιές μερικώς τροποποιημένες από τον άνθρωπο
- Οι τεχνητές κοιλότητες, πλήρως λαξευμένες από τον άνθρωπο

Οι τεχνητές κοιλότητες είναι αναμφίβολα περισσότερο ανεπτυγμένες και διάσπαρτα διαδεδομένες. Διακρίνονται σε κατηγορίες:

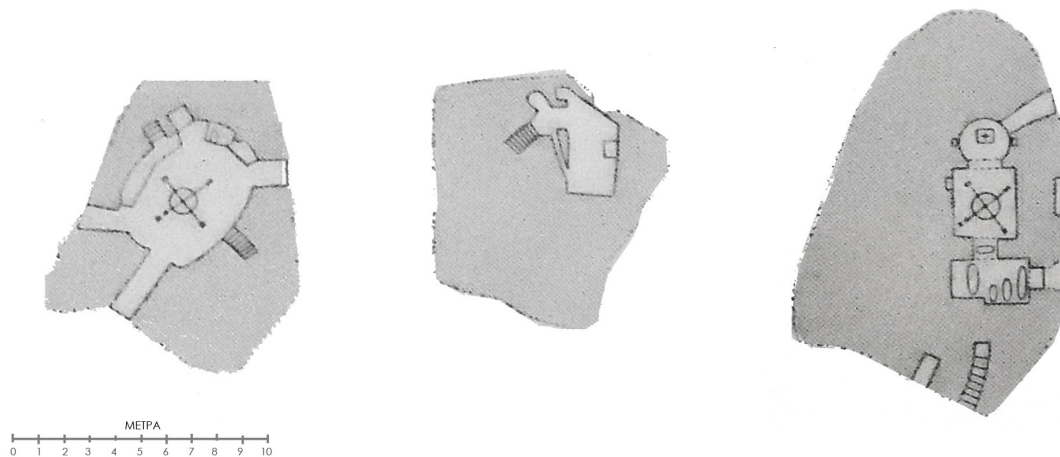
- α. βραχώδεις οικισμούς πάνω από την επιφάνεια του εδάφους, σκαμμένους είτε σε τμήματα βράχων είτε σε τοιχώματα φαραγγίων, λόφων και φυσικών κωνικών σχηματισμών
- β. υπόγειους οικισμούς που διεισδύουν βαθιά κάτω από την επιφάνεια του εδάφους
- γ. κατασκευές που συνδυάζουν και τις δυο παραπάνω κατηγορίες

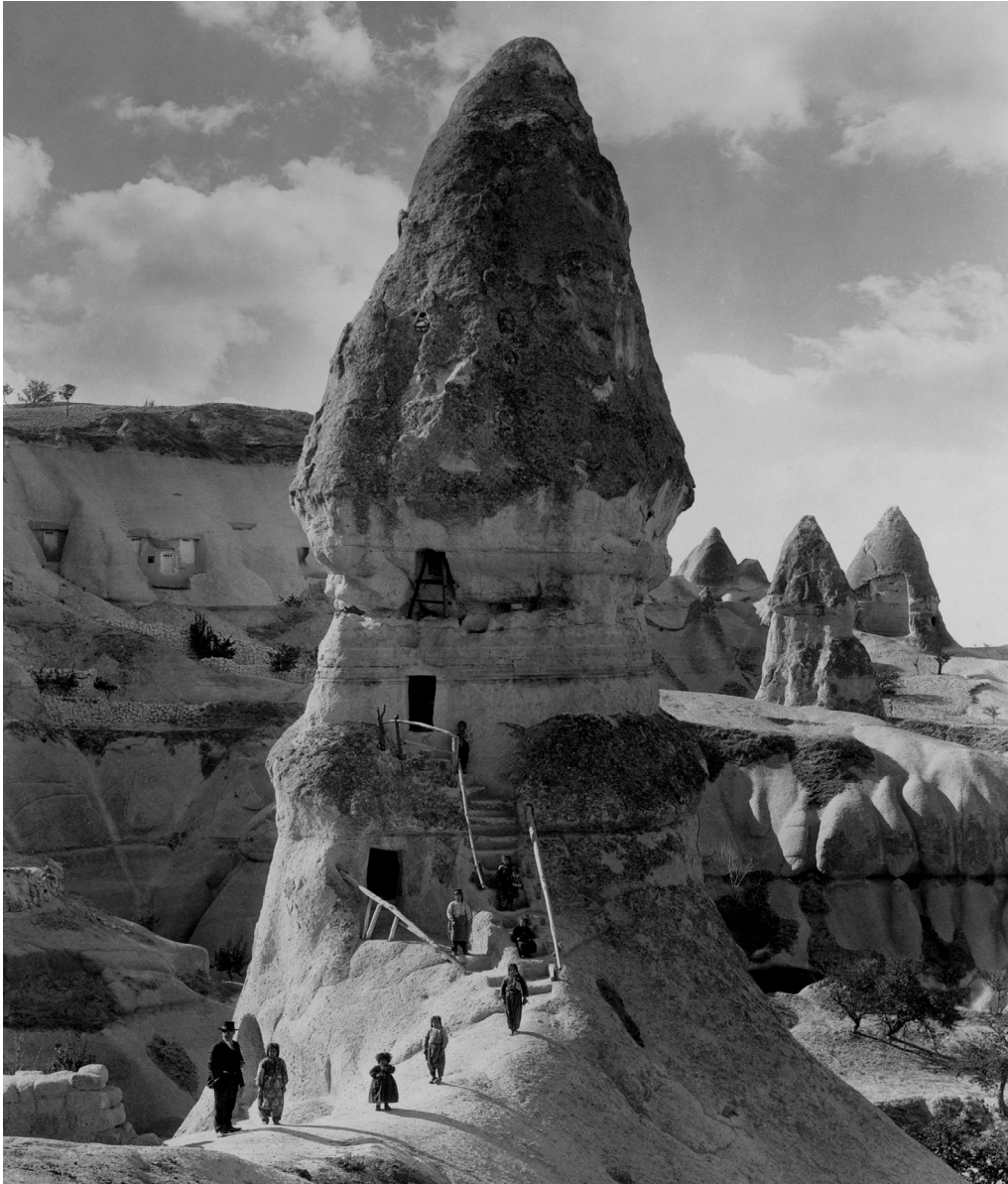
6. Οικισμοί Καππαδοκίας, Τουρκία

Στους βραχώδεις κώνους οι χώροι εκτείνονται σε οριζόντιες ζώνες σε πολλά επίπεδα μέχρι την κορυφή του κώνου. Τα δωμάτια είναι σκαμμένα κυρίως προς το τμήμα του βράχου κοντά στο εξωτερικό με αρκετά ανοίγματα για φωτισμό και αερισμό. Οι εισοδοί και οι εξοδοί των χώρων ήταν περισσότερες από μια και εκατέρωθεν του βράχου στο επίπεδο του εδάφους. Συνδέονταν μεταξύ τους και με τα δωμάτια μέσω τούνελ και προσέφεραν οδό διαφυγής σε περιόδους εχθρικών επιδρομών. Μέσω σκαλοπατιών σκαλισμένων στο βράχο συνδέονταν και οι όροφοι μεταξύ τους και για τη στήριξη των υπερκείμενων ορόφων σκαλίζονταν σε διάφορα σημεία υποστυλώματα από το ίδιο το υλικό του εδάφους.

Στην Καππαδοκία λοιπόν, βλέπουμε πως ο τόπος με τις φυσικές σπηλιές, τους γκρεμούς και τα φαράγγια παρείχε ένα πρώτο κέλυφος ικανό να προφυλάσσει τους ανθρώπους. Το φυσικό ανάγλυφο του τόπου με την ιδιόμορφη σύσταση του εδάφους του, ήταν το έναυσμα για δημιουργία και εξέλιξη της κατασκευής της υπόσκαφης κατοικίας.

7. Τυπική κάτοψη ορόφων οικίας σε κωνικό σχηματισμό, Καππαδοκία, Τουρκία

8. Ματσάν, Καππαδοκία, Τουρκία, κατοικία σε κωνικό σχηματισμό

02.1.3 οικισμοί Σαντορίνης

Η ιδιόμορφη σύσταση του εδάφους του νησιού σαν αποτέλεσμα της ύπαρξης του ηφαιστείου, ήταν καθοριστική στη διαμόρφωση της τοπικής αρχιτεκτονικής, διαφοροποιώντας την από την αρχιτεκτονική των υπόλοιπων νησιών των Κυκλάδων. Η άσπια αποτελεί το σημαντικότερο οικοδομικό υλικό του νησιού της Σαντορίνης, λόγω της εύκολης εξόρυξής της αλλά και των ιδιοτήτων της. Οι φυσικές της ιδιότητες, διευκόλυναν την διαπλάτυνση των φυσικών ρωγμών και οδηγούσαν στη στέγαση με θόλο. Το ηφαιστειακό και το εύκολα σκαπτόμενο αυτό έδαφος της Σαντορίνης, σε συνδυασμό με την έλλειψη ξυλείας αλλά και την ύπαρξη φυσικών σπηλαίων σε όλη σχεδόν την επιφάνεια του νησιού, δημιούργησε το υπόβαθρο της υπόσκαφης κατοίκησης, της αρχέτυπης αυτής μορφής κατοικίας.

Η δομή των οικισμών είναι άμεσα λοιπόν συνδεδεμένη με την ιδιόμορφη τοπογραφία του νησιού. Βασικό κριτήριο για τη δημιουργία τους ήταν η προστασία από εξωτερικές απειλές. Αυτές μπορεί να είναι είτε καιρικές συνθήκες (σφοδροί άνεμοι που φυσούν στο νησί) είτε η προστασία από πειρατικές επιδρομές. Έτσι οι οικισμοί εμφανίζονται σε απρόσιτα σημεία, σε μεγάλο ύψος που μπορούν να ελέγχουν οπτικά την περιοχή.

Οι φυσικές σπηλιές αποτέλεσαν την γρηγορότερη και πιο οικονομική λύση για τη στέγαση των οικονομικότερα χαμηλών στρωμάτων. Σ' αυτές μπορούμε να εντοπίσουμε την πρώτη μορφή κατοίκησης στο βράχο, πιθανόν τον πρόγονο των πρώτων υπόσκαφων κατοικιών, κάτι που υποστηρίζει ο Ε. Βαρλάμης στο σύγγραμμά του 'Μαθήματα της Σαντορίνης, η οικολογία του βιοτόπου'. (Το νησί κατοικείται από το 3000 π.Χ, αλλά η υπόσκαφη κατοίκηση πιθανώς εμφανίστηκε πολύ αργότερα).

Αυτού του είδους οι κατοικίες παρουσίαζαν βέβαια αρκετά μειονεκτήματα, όπως υγρασία, ελλιπή φωτισμό και αερισμό, αλλά μπορούμε να εντοπίσουμε σε αυτές και αρκετά προτερήματα, αν αναλογιστούμε την εκμετάλλευση της θερμικής αδράνειας του εδάφους, των υδραυλικών ιδιοτήτων των ντόπιων υλικών και τη φυσική προστασία από ακραία καιρικά φαινόμενα που παρείχαν, καθώς και την κατασκευή τους με τα ελάχιστα δυνατά μέσα. Αυτή η αρνητική αρχιτεκτονική σε μερικές περιπτώσεις εξελίχθηκε με την πρόσθεση υπέργειων κατασκευών, οι οποίες αντιπροσωπεύουν την ιστορική εποχή εξέλιξης τους.

9. Κατοικία στο Βόθωνα Σαντορίνης

02.1.4 οικισμοί Τυνησίας

Στην περιοχή της Μεσογείου και συγκεκριμένα στη Βόρεια Αφρική, στην Τυνησία, στο χωριό Ματμάτα συναντάται ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα κατασκευών μέσα στο έδαφος της γης. Ένα σύμπλεγμα υπόγειων κατοικιών συνθέτει ένα ιδιαίτερο χωριό που κατοικείται ακόμη και σήμερα και αποτελεί τη μεγαλύτερη κοινότητα τρωγλοδυτών (ανθρώπων που ζούν σε σπηλιές) στον κόσμο.

Τα πετρώματα των βουνών στην περιοχή είναι ασβεστολιθικά, καθιστώντας εύκολη την εκσκαφή τους για τη δημιουργία τεχνητών σπηλιών. Τα υπόσκαφα προσφέρουν προστασία από τους ανέμους, αφού τα ρεύματα περνάνε από το άνοιγμα του εδάφους χωρίς να εισέρχονται σε αυτά. Οι περιορισμένες βροχοπτώσεις που παρατηρούνται δεν δημιουργούν κίνδυνο πλημμύρας της κατοικίας από όμβρια. Ενώ η θερμοκρασία εσωτερικά των κατοικιών τους καλοκαιρινούς μήνες κυμαίνεται στους 20 – 22 βαθμούς, με εξωτερική θερμοκρασία τους 30 - 40 βαθμούς Κελσίου. Τους χειμερινούς μήνες κυμαίνεται στους 18-20 εσωτερικά με εξωτερικούς βαθμούς στους 9 -15.

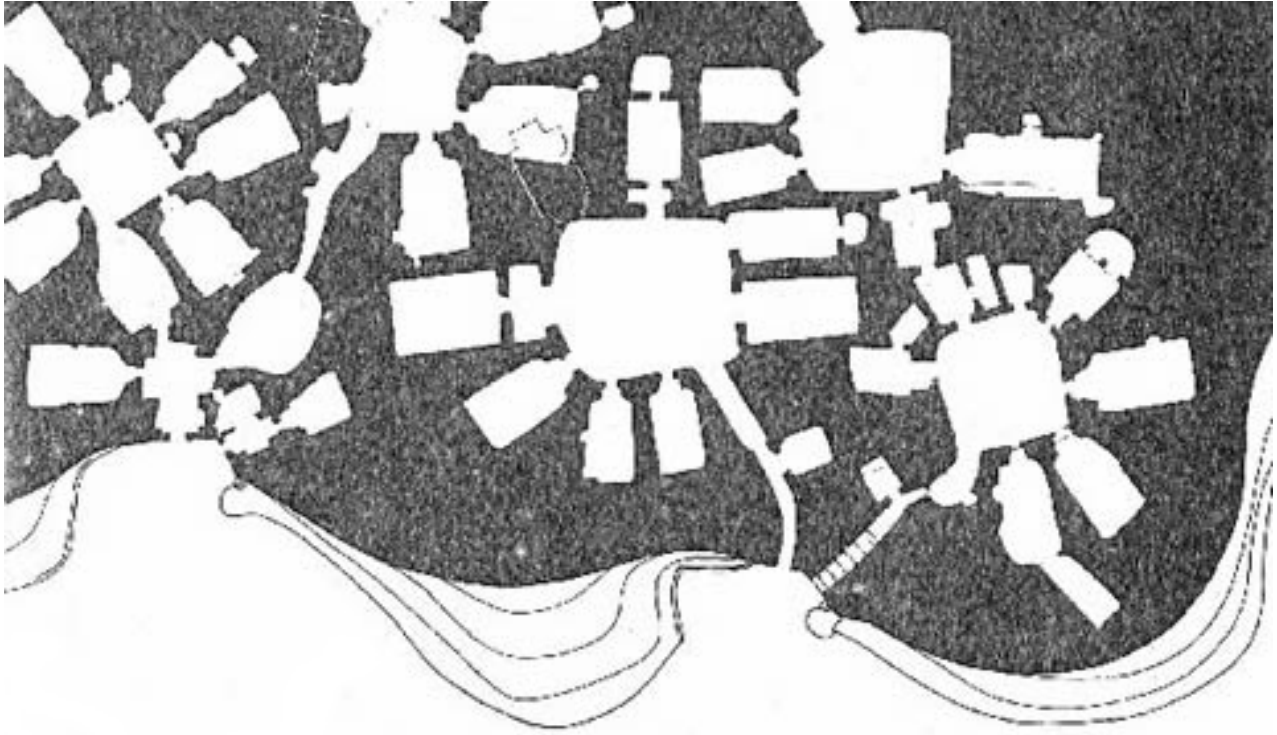
Η κατασκευή των υπόσκαφων κατοικιών που γίνεται από τα μέλη της ίδιας της οικογένειας, βασίζεται στην αφαίρεση υλικού από τα ασβεστολιθικά πετρώματα με την ίδια τεχνική που τα μυρμηγκία φτιάχνουν τις φωλιές τους. Η οργάνωση των υπόσκαφων κατοικιών χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη του αίθριου, με την ειδική ονομασία haush στο κέντρο και την περιμετρική διάταξη των δωματίων μέσα στον ασβεστολιθικό βράχο, καθρεφτίζοντας την δομή της βερβερικής κοινωνίας, στη βάση της οποίας είναι η οικογένεια. Η είσοδος στην αυλή γινόταν μέσω μιας διαγώνιας σήραγγας. Τις απογευματινές ώρες και το βράδυ μέσω αυτής της διαγώνιας σήραγγας κυκλοφορούσε ο αέρας δροσίζοντας την αυλή.

Κάθε κατοικία είχε κατά μέσο όρο έξι με οχτώ τεχνητές σπηλιές που έχουν ανοιχτεί στις κάθετες πλευρές των τοιχωμάτων του αίθριου και μπορεί να στεγάσει μέχρι και σαράντα άτομα. Στις περισσότερες περιπτώσεις πρόκειται για φυσικές κοιλότητες στο βράχο, οι οποίες με ελάχιστη επεξεργασία μπορούσαν να διαμορφωθούν σε δωμάτια.

Παρατηρούμε λοιπόν, πως δημιουργούσαν τις κατοικίες- καταφύγιά τους δίχως να αλλοιώνουν το τοπίο, αλλά ενσωματώνοντάς τις σε αυτό. Ακόμα κι αν μετατρέπονταν σε ερείπια λόγω ελλιπούς συντήρησης ή επειδή έφταναν στο όριο της ζωής τους, δεν παράγουν απορρίμματα αλλά επανεντάσσονται και 'απορροφώνται' από το περιβάλλον. Ο τρόπος οργάνωσης των κατοικιών διατηρεί μια σχέση εξάρτησης με τη γη, η οποία εκτός του ότι εξασφαλίζει τροφή, αποτελεί πρώτη ύλη ως οικοδομικό υλικό για τη στέγασή τους. Οι περισσότερες δραστηριότητες της οικογένειας, λαμβάνουν χώρα στην αυλή καθιστώντας το αίθριο τον βασικό συνθετικό πυρήνα της κατοικίας και βασική συνθετική διάταξη στην υπόσκαφη κατοίκηση.

10. Κατοικία στην Τυνησία

11. Διάταξη οικισμού στην Ματμάτα, στη νότια Τυνησία

02.1.5 οικισμοί Κίνας

Σε κωμοπόλεις και χωριά στην Κίνα συναντάμε επίσης οικίες κατασκευασμένες εντός του εδάφους. Εκεί το κλίμα είναι ηπειρωτικό, με ελάχιστες βροχοπτώσεις και η ξυλεία είναι δυσεύρετη. Το έδαφος είναι ιδιαίτερο εύπλαστο, μαλακό και πορώδες. Έχοντας επαρκή ικανότητα παραλαβής φορτίων, με δεδομένο ότι παραμένει ξηρό και προστατευμένο από το νερό, το έδαφος επιτρέπει στους ντόπιους να κατασκευάσουν με αυτό τις κατοικίες τους. Έτσι στις επαρχίες του Honnan, του Shansi, του Shensi, του Kansu εκατομμύρια άνθρωποι ζουν σε κατοικίες κάτω από την επιφάνεια του εδάφους. Παρά το γεγονός ότι οι άνθρωποι θεωρούν αυτές τις κατοικίες υποβαθμισμένες, 35 με 40 εκατομμύρια άνθρωποι συνεχίζουν να ζούν μέχρι σήμερα σε αυτόν τον τύπο κατοικίας που πρωτοεμφανίστηκε χιλιάδες χρόνια πριν.

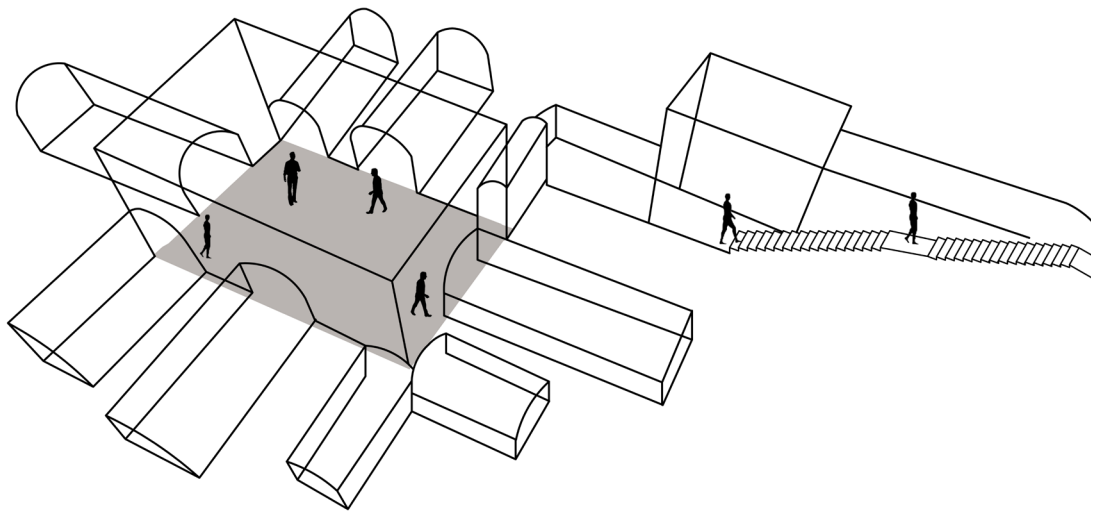
Κατοικίες που αρθρώνονται γύρω από ένα αίθριο ορθογωνικής κάτοψης, με την κάθετη πλευρά στα 7,5μ. – 9μ., που οδηγεί σε δωμάτια 4,5 μέτρων πλάτους και 9 μέτρων βάθους περίπου. Τα δωμάτια φωτίζονται και αερίζονται μέσω των ανοιγμάτων που βρίσκονται προς την αυλή. Οι κατοικίες με αυτόν τον τρόπο είναι προστατευμένες και εσωστρεφής, σύμφωνα με την κινεζική παράδοση.

Με αυτόν τον τρόπο δόμησης, εξασφαλίζεται γη για γεωργική χρήση, καθώς οι εύφορες εκτάσεις σπανίζουν. Επιπλέον επιτυγχάνεται οικονομία, μια και απαιτούνται ελάχιστα επιπλέον υλικά. Λόγω της σταθερής θερμοκρασίας του εδάφους, εξασφαλίζεται δροσιά κατά τους θερμούς μήνες και σχετική ζεστασιά το χειμώνα. Παρόλα αυτά τίθεται το θέμα των αυξημένων επιπέδων υγρασίας.

Παρατηρούμε λοιπόν, ότι η υπόσκαφη κατοίκηση παρείχε στον άνθρωπο μια προφυλάσσουσα σωματικότητα και πως το αίθριο αποτελούσε σημαντικό στοιχείο στην κατοίκηση εντός του εδάφους, παρέχοντας την απαιτούμενη εσωστρέφεια στα μέλη της οικογένειας.

12. Υπόγεια κατοίκηση κοντά στο Tungkwang, Κίνα

Προοπτικό τυπικής υπόσκαφης κατοικίας στην Κίνα

02.2 Θρησκευτικοί χώροι εντός της γης

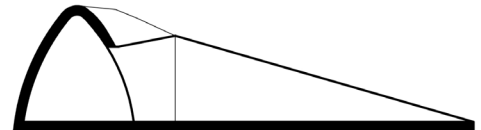
«Σχεδόν κάθε πολιτισμός, με λιγοστές εξαιρέσεις, έχει κτίσματα θρησκευτικής ή κοινωνικής σημασίας, συχνά και τα δυο ταυτόχρονα, που έχουν μεγαλύτερη συμβολική σημασία και περιεχόμενο σε σύγκριση με τις συνηθισμένες κατοικίες»¹⁰. Αποτελούν τα μνημειακά κτίρια ενός πολιτισμού, διακρίνονται συνήθως για την μεγάλη κλίμακά τους και την πιο περίτεχνη διακόσμησή τους. Η μνημειακή αρχιτεκτονική ανακαλύφθηκε για να υπηρετήσει πρώτα απ' όλα την κοινωνική ενίσχυση, η οποία επιτυγχανόταν σταδιακά.

Πολλοί πολιτισμοί δίνουν σημασία στην πνευματικότητα, στη θρησκευτικότητα, στο θάνατο. Υπάρχει επίσης μια τελετουργική διάθεση η οποία αποτελεί ένδειξη αναπτυγμένης αυτοσυνείδησης και ενασχόλησης με μεταφυσικά ζητήματα. Ο τόπος σε αυτήν την περίπτωση έχει συμβολικές, θρησκευτικές ή πολιτισμικές αξίες.

¹⁰ Rapoport, Ανώνυμη αρχιτεκτονική και πολιτιστικοί παράγοντες, σελ.22

13. Ο τάφος του Ατρέα στις Μυκήνες

02.2.1 ταφικά μνημεία και ιερά

Από τις πρώτες εκφάνσεις της αρχιτεκτονικής εντός της γης, υπήρξαν τα ταφικά μνημεία, καθώς η υλική και πνευματική σχέση των ταφικών εθίμων, τελετών με τη γη και το εσωτερικό της είναι άρρηκτη. Τα ταφικά μνημεία αποτελούσαν ιερούς χώρους και θεωρούνταν ασφαλή για τη φύλαξη των σωμάτων.

Οι υπόγειοι τάφοι των Μυκηνών, συγκαταλέγονται χωρίς αμφιβολία στα πιο λαμπρά αρχιτεκτονήματα του Μυκηναϊκού Πολιτισμού. Διακρίνονταν στους θαλαμοειδής σκαλισμένους στον μαλακό βράχο και στους θολωτούς. Σχετίζονται με την μετά το θάνατο ζωή. Οι θολωτοί τάφοι ανήκουν στη δεύτερη και στην τρίτη υποπερίοδο της Μυκηναϊκής περιόδου. Έχουν κατά κανόνα ένα θάλαμο με κυκλική κάτοψη, του οποίου προηγείται ο δρόμος, ευθύγραμμη προσπέλαση με κεκλιμένο δάπεδο. Στεγάζονται με το σύστημα της εκφοράς και ήταν αόρατοι εξωτερικά γιατί σκεπάζονταν με χώμα. Σπουδαιότερο παράδειγμα αποτελεί ο Θησαυρός του Ατρέα στις Μυκήνες.

Σε πολλούς πολιτισμούς, οι υπόσκαφοι ναοί σχετίζονται με την λατρεία της γονιμότητας, της Παναγίας ή της Γης. Η πρώιμη Ινδουιστική αρχιτεκτονική, μέχρι και τον 7ο αιώνα μ.Χ., δημιούργησε ναούς σχεδόν αποκλειστικά με λάξευση βραχώδους πετρώματος και όχι με δόμηση. Διακρίνονται δύο είδη λάξευσης:

Η δημιουργία ναών που μοιάζουν με τεχνητά σπήλαια και περιλαμβάνουν ευρείς θαλάμους, που κατασκευάζονται λαξεύοντας μια απότομη βραχώδη πλαγιά.

Η δημιουργία ράθα (μικρών ινδουιστικών ιερών που αναπαριστούν τα φορητά ξύλινα ιερά) που επιτυγχάνεται με λάξευση μιας βραχώδους έξαρσης του εδάφους.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα, παγκόσμιας πολιτισμικής κληρονομιάς, αποτελούν τα σπήλαια της Ajanta στην Ινδία (ξεκίνησαν να κατασκευάζονται από τον 2ο αι.π.Χ. επί αυτοκρατορίας Gupta και ολοκληρώθηκαν το 600 μ.Χ), που αποτελούνται από τριάντα ιερά και μοναστήρια, λαξευμένα στο βράχο. Η κατασκευή τους στο εσωτερικό του βράχου, εικάζεται πως σχετίζεται με τη λατρεία προς τη γη, έχοντας συμβολικές προεκτάσεις. Εδώ οι έντονες αντιθέσεις φωτός και σκιάς σε οδηγούν σε μια είδους μυσταγωγική βίωση του χώρου και εντείνουν τη θεώρηση του τόπου ως ιερού.

Ένα άλλο παράδειγμα αρχιτεκτονικής που αναπτύσσεται στο εσωτερικό της γης, αποτελούν οι μονολιθικές εκκλησίες στην Αιθιοπία, στο χωρίο της Lalibela. Βρέθηκαν μονολιθικές εκκλησίες λαξευμένες στο βράχο χρονολογημένες τον 13ο αιώνα. Το κλίμα ξηρό και το έδαφος κόκκινο και ηφαιστειογενές. Έτσι δημιουργήθηκαν τέσσερα θρησκευτικά μνημεία, συνδεδεμένα με τη μήτρα του βράχου στη βάση τους.

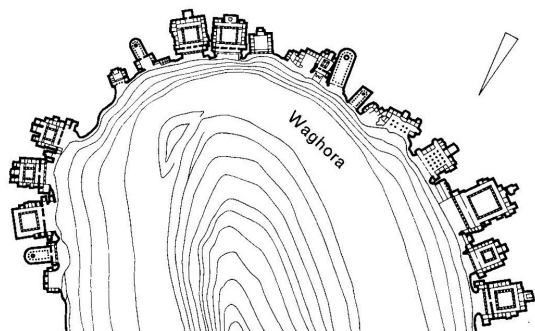
Τα θρησκευτικά αυτά μνημεία, παγκόσμιας πολιτισμικής κληρονομιάς, είναι συνδεδεμένα υπογείως μέσω λαβυρινθων- υπόγειων στοών και σύμφωνα με το μύθο, ο Θεός ζήτησε από τον βασιλιά της περιοχής να χτίσει αυτές τις εκκλησίες, δίνοντας του εκτενείς λεπτομέρειες για τον τρόπο κατασκευής τους. Η θρησκευτική αρχιτεκτονική του Μεσαίωνα, είχε συνήθως για βάση το σταυρό, έτσι δικαιολογείται και η μορφή κάποιων από τους ναούς, που έχουν σταυροειδή κάτοψη.(εικ.17)

14. Οι σπηλιές Ajanta, στην Μαχαράστρα της Ινδίας

15. Οι σπηλιές της Ajanta

16. Κάτοψη σπηλαιών Ajanta

17. Ναός Αγίου Γεωργίου, στο χωριό Lalibella στην Αιθιοπία

02.3 Λόγοι 'κατοίκησης' εντός της γης

Μέσα από αυτά τα παραδείγματα ανώνυμης αρχιτεκτονικής αντιλαμβανόμαστε πως ο άνθρωπος επιλέγει να δημιουργήσει δοχεία ζωής εντός της γης, αναγάγοντάς τα στη ρυθμική του τόπου. Χτίζει τα νοήματα που βιώνει στη φύση, μεταφέρει τα οπτικά ερεθίσματα που το προσφέρει ο τόπος. Είναι βέβαιο πως το φαινόμενο της 'κατοίκησης' εντός της γης είναι πολυδιάστατο και δεν υπάρχει ένας μόνο λόγος για τον οποίο ο άνθρωπος αποφασίζει να 'κατοικήσει' εντός της γης.

1. προστασία

Η ανάγκη για προφύλαξη είναι χαρακτηριστικό κριτήριο για την επιλογή της τοποθεσίας αλλά και για την δημιουργία της μορφής τη κατασκευής. Το σπίτι γίνεται ένα περίβλημα, του οποίου κύριος σκοπός είναι να στεγάζει και να προστατεύει τους κατοίκους και το περιεχόμενό του από τους εχθρούς- ανθρώπους και ζώα- και από τις φυσικές δυνάμεις που είναι γνωστές ως καιρικές συνθήκες. Η γη είναι αυτή που δημιουργεί το καταφύγιό μας, μας περιβάλλει, μας αγκαλιάζει καθώς στέκουμε κάτω από την επιφάνειά της. «Αυτή η ιδέα μιας προφυλάσσουσας σωματικότητας μετατιθέμενης στο οικοδομικό όργανο που μας περιβάλλει, μας οδηγεί ταυτόχρονα στην πάγια μεταφυσική θεμελίωση της ιδέας της αρχιτεκτονικής ως τέχνης της κάλυψης, της ιδέας του αρχιτεκτονήματος ως καταφυγίου»¹¹.

«Τα συστατικά γνωρίσματα του κατοικείν είναι η αίσθηση ασφάλειας και άνεσης, ειρηνικότητας και ηρεμίας, η εξασφάλιση ιδιωτικότητας και των συνθηκών μιας συλλογικής συνάντησης όπου το καθένα εμπεριέχει την περισυλλογή την οποία τονίζει το κατοικείν»¹².

2. κλίμα

«Το κλίμα, η κινούμενη για άλλους λόγους γεωμετρία της ατμόσφαιρας ενός τόπου, είναι παράγωγο της σχετικής του θέσης πάνω στον πλανήτη. Η θέση του αυτή καθορίζει τη σχετική του τόπου θέση ως προς τον ήλιο, που είναι μεταβλητή κατά τις εποχές. Το κλίμα πάσχει και επηρεάζεται κι από αυτή του τη γεωμετρία του τόπου»¹³. Το κλίμα παραμένει μια σημαντική συνιστώσα μορφογενετικών δυνάμεων και έχει μεγάλες επιπτώσεις στις μορφές που ο άνθρωπος θα επιθυμούσε να δημιουργήσει προς όφελός του.

¹¹ Κοτιώνης, *Μορφοποιητική - σωματικά ενεργήματα στο τοπίο*, σελ.155

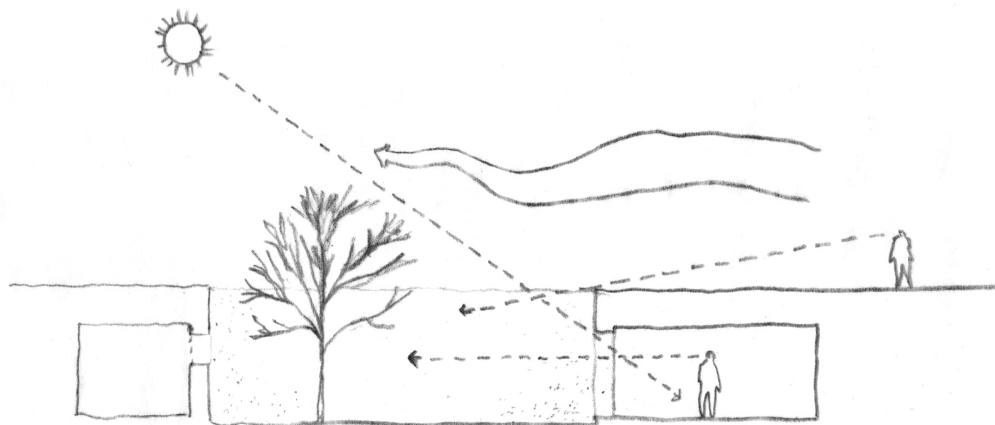
¹² Φατούρος, *Η επιμονή της αρχιτεκτονικής*, σελ.123

¹³ Πικιώνης, *Κείμενα*, σελ.74

«Είναι θαυμαστή η δεξιοτεχνία που δείχνουν οι πρωτόγονοι και ανώνυμοι κατασκευαστές όταν αντιμετωπίζουν κλιματικά προβλήματα και η ικανότητά τους να πετυχαίνουν τη μέγιστη άνεση με ελάχιστα μέσα. Δεν διαθέτουν την τεχνολογική βάση που θα τους επέτρεπε να αγνοήσουν το κλίμα στο σχεδιασμό. Είναι αναγκασμένοι να δημιουργούν με πολύ περιορισμένα υλικά και χαμηλής στάθμης τεχνολογία»¹⁴.

Η υπόσκαφη αρχιτεκτονική εκφράζει τις αρχές της βιοκλιματικής αρχιτεκτονικής. Δημιουργείται με βάση το τοπικό κλίμα, με σκοπό την εξασφάλιση της θερμικής άνεσης. Επιπλέον λαμβάνει υπ' όψη της επιταγές της οικολογίας και της βιωσιμότητας, αποσκοπώντας στην προστασία του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων. Εκμεταλλεύεται τη θερμική αδράνεια του εδάφους και τις υδραυλικές ιδιότητες των ντόπιων υλικών.

«Όταν το επίπεδο του εδάφους χαμηλώνει, προσδιορίζει προφυλαγμένους υπαίθριους χώρους για τα υπόσκαφα κτίρια. Μια βυθισμένη αυλή ενώ είναι προφυλαγμένη από τον άνεμο του επιφανειακού επιπέδου και το θόρυβο της μάζας, παραμένει μια πηγή αέρα, φωτισμού και θέας για τους υπόγειους χώρους που βλέπουν σε αυτήν»¹⁵.

Αφαιρετικό σκίτσο υπόσκαφου κτιρίου με αίθριο κεντρικά

¹⁴ Rapoport, Ανώνυμη αρχιτεκτονική και πολιτιστικοί παράγοντες, σελ.123

¹⁵ Ching, Αρχιτεκτονική – μορφή, χώρος και διάταξη, σελ.111

3. σύσταση του εδάφους

Το έδαφος αποτέλεσε την πρώτη ύλη και συντέλεσε στη δημιουργία μιας αρμονικής σχέσης με το τοπίο, όπως και σε μια αίσθηση προσαρμογής, πλαστικότητας. Τα περιγράμματα των κτισμάτων ρέουν αβίαστα και ακολουθούν τις φυσικές καμπύλες του εδάφους, φανερώνοντας μια επιδεξιότητα στον οπτικό συνδυασμό και συσχετισμό ομάδων από κτίσματα με στοιχεία του τοπίου, όπως βραχώδη εξάρματα και ποικίλες διαμορφώσεις του εδάφους. Η ποιότητα αυτών των κτισμάτων, οφείλεται τόσο στο γεγονός ότι αποτελούν έκφραση μιας συλλογικής συνείδησης όσο και στη συγχώνευση κτίσματος και γης σε ένα σύνολο.

4. θρησκεία

Η θρησκεία αποτελεί μια πολιτισμική επιλογή, απαραίτητο στοιχείο στους περισσότερους πρωτόγονους και προβιομηχανικούς πολιτισμούς, και αποτελεί σημείο εκκίνησης για την πραγμάτωση των δυνάμεων που οδηγούν στη συμβολική φύση των κτισμάτων. Επηρεάζει τη μορφή, την κάτοψη, τη διάταξη των χώρων και τον προσανατολισμό μιας κατασκευής. «Από τα πρώτα βήματα του ο άνθρωπος έριξε όλο το βάρος περισσότερο σε συμβολικές μάλλον παρά ωφελιμιστικές μορφές»¹⁵. Η τοπογραφία σε συνδυασμό με τον συμβολισμό που απορρέει η 'κατοίκηση' εντός της γης, αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες για τη δημιουργία αυτών των μορφών.

5. κοινωνικοπολιτισμικοί παράγοντες

Οι κοινωνικές και πολιτισμικές δυνάμεις ασκούν μεγάλη επίδραση στη δημιουργία της μορφής της πρωτόγονης και ανώνυμης κατασκευής. «Ακόμα κι αν υπεισέρχονται οι πιο αυστηροί κλιματικοί, οικονομικοί, υλικοί και τεχνολογικοί περιορισμοί, η ποικιλομορφία είναι μεγάλη, η δυνατότητες επιλογής πολλές, η απουσία αιτιοκρατίας και η επίδραση των πολιτισμικών παραγόντων πρόδηλη. Μπορούμε να πούμε ότι η μορφή είναι αποτέλεσμα επιλογής ανάμεσα στις υπάρχουσες δυνατότητες- όσο μεγαλύτερος ο αριθμός των δυνατοτήτων, τόσο μεγαλύτερα τα περιθώρια επιλογής- αλλά δεν υφίσταται ποτέ κάποια αναπόφευκτη αναγκαιότητα, επειδή ο άνθρωπος είναι σε θέση να ζει σε κάθε είδους κατασκευή»¹⁷. Δηλαδή ο άνθρωπος επέλεξε να 'κατοικεί' εντός της γης από επιλογή και όχι εξαναγκαστικά. Υπάρχει η κλιματική, οικονομική, τεχνολογική και υλική συνάρτηση αλλά εξακολουθεί να υπάρχει ο βαθμός ελευθερίας, αν και μειούμενος, και εκδηλώνεται στη μεγαλύτερη δυνατή έκταση κάτω από οποιοσδήποτε συνθήκες.

¹⁶ Rapoport, Ανώνυμη αρχιτεκτονική και πολιτισμικοί παράγοντες, σελ.65

¹⁷ Rapoport, Ανώνυμη αρχιτεκτονική και πολιτισμικοί παράγοντες, σελ.87

«Μπορεί ο άνθρωπος να χτίζει για να ελέγξει το περιβάλλον του, αλλά όσο ελέγχει το φυσικό περιβάλλον, τόσο ελέγχει και το εσωτερικό κοινωνικό και θρησκευτικό περιβάλλον – το ιδανικό από πολιτισμική άποψη περιβάλλον»¹⁸. Η ανάγκη επαφής με τη γη, η ανάγκη για εσωστρέφεια και προφύλαξη της ιδιωτικότητας, ανάγονται στους κοινωνικοπολιτισμικούς παράγοντες.

εικ.18 Σαντορίνη, Μεσσαριά, συναρμογή από βράχους και σπηλιές για τη δημιουργία μιας γειτονιάς

¹⁸ Raporort, Ανώνυμη αρχιτεκτονική και πολιτιστικοί παράγοντες, σελ.89

02.4 αρχέτυπες δομές του χώρου

«Μια χάραξη, ένας ανθεκτικός στη φθορά του χρόνου κύριος κανόνας διατρέχει και σημαδεύει όλες αυτές τις αρχιτεκτονικές δημιουργίες του ανθρώπου, από τη γέννηση έως και μετά το θάνατό τους, αποτελεί τη βασική συνθετική της δομή. Σ' αυτόν αναφέρονται και υπακούουν όλα τα πνευματικά και υλικά χαρακτηριστικά τους»¹⁹. Αυτός καθορίζει το γεωμετρικό τους σχήμα και τον τρόπο που “πλάθονται” μέσα στη γη. «Η γεωμετρία υπάρχει από τότε που ο άνθρωπος θέλησε να βάλει τάξη στο χώρο, να τοποθετήσει όρια στο έδαφος, να μετρήσει την έκτασή του, να την αποτυπώσει. Η ενέργεια αυτή, αποτέλεσμα της λογικής του, δημιούργησε τα πρώτα σχήματα. Σχήματα που μπορούσαν να σταθούν το ένα δίπλα στο άλλο και είχαν να κάνουν με το είδος του εδάφους. Το οριζόντιο, το κεκλιμένο, το βραχώδες»²⁰.

Ως μεθοδολογικό εργαλείο για την ανάλυση και την αφαιρετική αναπαράσταση των χωρικών σχέσεων των προαναφερθέντων παραδειγμάτων, θα χρησιμοποιήσω τη διαγραμματική απεικόνιση. Η διαγραμματική αναπαράσταση του χώρου ως συστήματος σημείων- δυνάμεων – επιπέδων. Η αρχιτεκτονική όπως η ζωγραφική ή η μουσική μπορεί να αναλυθεί αφαιρετικά σε ένα σύστημα σημείων, γραμμών και επιπέδων, το οποίο ειδικά στον αρχιτεκτονικό χώρο δεν παραμένει στο οριζόντιο επίπεδο αλλά επεκτείνεται και στις τρεις διαστάσεις του χώρου.

Η σχεδιαστική αναπαράσταση της βασικής συνθετικής δομής εκφράζει το πλάσιμο της κτιριακής μάζας, ως συνάρτησης θετικού-κτισμένου χώρου και αρνητικού- κενού- χώρου. Τα διαγράμματα της πρώτης στήλης (εικ.19), αποτελούν στην ουσία ιδεογράμματα, όπου η γραμμή με το βέλος συμβολίζουν την ένταση, την κίνηση με κατεύθυνση και τη θέαση. Ενώ τα διαγράμματα της δεύτερης στήλης, αναπαριστούν το “αγκάλιασμα” της γης και τον κενό χώρο που δημιουργείται σε μια γενικευμένη αναπαράσταση της κατακόρυφης τομής.

Αναπαριστώντας τη βασική συνθετική δομή ακόμα πιο αφαιρετικά καταλήγουμε σε δύο διατάξεις. Στη μία (στο επάνω μέρος της εικόνας 20) έχουμε ένα σχήμα που τερματίζει μια αξονική κατάσταση, που δίνει την αίσθηση της περικλεισης, της εσωτερικής εστίασης και που μπορεί να δημιουργήσει μια είσοδο μέσα στο σώμα του κτιρίου. Ενώ το δεύτερο σχήμα, αναπαριστά μια ακτινωτή διάταξη που υποδηλώνει έναν κενό χώρο, ένα αίθριο στην ουσία, που αποτελεί τον κεντρικό πυρήνα της κατοίκησης από όπου διοχετεύεται η κίνηση στο εσωτερικό. Ορίζει «περι το κέντρο» κινήσεις και διατάξεις. Η έννοια επίκεντρο παραπέμπει στην Εστία, ένα δυνατό σύμβολο με κοσμολογικές προεκτάσεις. Επιπλέον η οπτική διαλεκτική του μέσα με το έξω ή του πάνω με το κάτω αντανakλά τον τρόπο με τον οποίο η ‘κατοίκηση’ απεικονίζει σημαντικές διπολικές δομές.

¹⁹ Μπίρης, *Αρχιτεκτονικής σημάδια και διδάγματα, στο ίχνος της συνθετικής δομής*, σελ.30

²⁰ Παπαϊωάννου, ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ - 24/08/2005

Αυτές οι διατάξεις αποτελούν αρχέτυπες διατάξεις του χώρου. Η έννοια της φωλιάς, του καταφυγίου που σε περικλείει συνοδεύει το ένστικτο- αρχέτυπο που μας ακολουθεί σε κάθε βιωματική μας σχέση με το χώρο. Αυτή η προσέγγιση της έννοιας του χώρου συνδέεται με την ιδέα που είχε διατυπώσει ο Bachelard σε σχέση με τη χωρική γεωμετρία του ζώντος που συνδέεται με το σώμα, την φαντασία και την νοηματοδότηση του «εντός», δηλαδή της έννοιας που αγκαλιάζει όλους τους τρόπους του «κατοικώ μέσα σε ..», της συγκέντρωσης και της έντασής του να είναι σε ένα τόπο ζωής. Η διάταξη αυτή παρουσιάζει μια έντονη εσωστρέφεια, ισχυρό οριακό περίγραμμα και εξίσου ισχυρό εσωτερικό κέντρο βάρους.

Ενώ το αίθριο, αποτελώντας σταθερό σχήμα του χώρου που παγιώνει το καθημερινό βίωμα της κουλτούρας σε σταθερό, αιώνιο σύμβολο πολιτισμού, χρησιμοποιείται από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, λειτουργώντας ως πρωτογενής χωρική διάταξη. Το αίθριο αποτελεί συνδεδεμένο στοιχείο, αφού «διανοίγει» την επικοινωνία μεταξύ του χώρου κάτω από την επιφάνεια του εδάφους και του πάνω. Η μετάβαση ανάμεσα σε ένα πριν και σε ένα μετά, ανάμεσα σε ένα εδώ κι ένα εκεί, ανάμεσα σε έναν τόπο πάνω και σε έναν άλλο κάτω, εκφράζεται με μια κίνηση και στην υπόσκαφη κατοίκηση αναφερόμαστε στην κατάβαση προς τη γη. Αυτή η κατάβαση που σε οδηγεί στο εσωτερικό της γης, αποδίδεται στο χώρο ως ίχνος μιας γραμμικής κίνησης και αποτελεί σε πολλές περιπτώσεις, όπως στον τάφο του Ατρέα, μια σχισμή στο έδαφος. Μια γραμμή σε οδηγεί σε ένα σημείο.

«Αυτά τα ίχνη, που εκφράζουν στο χώρο ιδέες, δεν διαρκούν μόνο λόγω της υλικής τους υπόστασης ή της στέρεης κατασκευής τους, αλλά κυρίως λόγω της δύναμης του νοήματος που περιέχουν. Είναι ιδέες που αντέχουν και δεν χάνονται, αφού μεταφέρονται από γενιά σε γενιά, μέσα στο πέρασμα του χρόνου»²¹.

«Το ανθρωπογενές περιβάλλον στο οποίο ζει ο άνθρωπος δεν είναι απλά ένα πρακτικό εργαλείο ή το αποτέλεσμα αυθαίρετων συμβάντων αλλά διαθέτει δομή και περιέχει νοήματα. Αυτά τα νοήματα και οι δομές είναι αντανakλάσεις του τρόπου με τον οποίο ο άνθρωπος κατανοεί το φυσικό περιβάλλον κι την εν γένει υπαρξιακή του κατάσταση»²².

²¹ Παπαϊωάννου, ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ - 24/08/2005

²² Norberg-Schulz, Genius Loci, το πνεύμα του τόπου, σελ.56

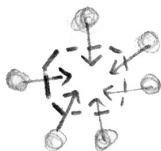
Κατοικίες

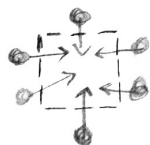
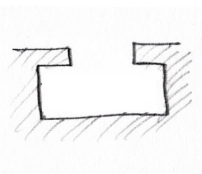
Καππαδοκία

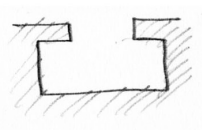
Σαντορίνη

Τυνησία, Ματμάτα

Κίνα

Θρησκευτικοί χώροι

Ταφος Ατρέα, Μυκήνες

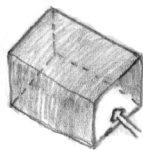

Σπηλιές Αjanta

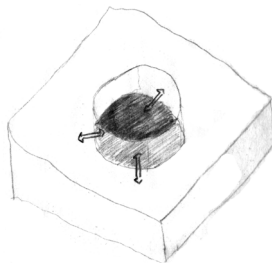

Ναοί Αιθιοπίας

η περίκλειση

το αίθριο

εικ.20

└ 03 σύγχρονη αρχιτεκτονική εντός της γης

Η παρούσα εργασία κοιτά το παρελθόν από την οπτική γωνία κάποιου που μέσα από την χαοτική πολυπλοκότητα του σύμπαντος των κτισμάτων ζητά να κατανοήσει ποιοί παράγοντες στρέφουν τον άνθρωπο να 'κατοικήσει' εσωτερικά της γης. Αλλά αυτή η ανάγνωση του χθες, έχει το βλέμμα στραμμένο στο σήμερα και το αύριο, κι έτσι είναι σκόπιμη η διερεύνηση των σύγχρονων έργων υπόσκαφης αρχιτεκτονικής.

Κατά την έρευνα που έκανα, διαπίστωσα πως υπάρχουν αρκετά παραδείγματα σύγχρονης υπόσκαφης αρχιτεκτονικής. Υπάρχουν αρκετά δημόσια κτίρια, κατοικίες, οιοποία και κτίρια-συμβολικοί τόποι μνήμης, που σχεδιάστηκαν εντός της γης. Διευκρινιστικά, είναι σκόπιμο να αναφέρω, ότι υπάρχουν παραδείγματα αρχιτεκτονικής, όπου επιδίωξη ήταν η δημιουργία ενός τεχνητού ανάγλυφου στον αστικό ιστό, λειτουργώντας ως προέκταση του υπάρχοντος τοπίου. Όπως για παράδειγμα, η βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Delft στην Ολλανδία, ή το υπό κατασκευή κέντρο πολιτισμού στο Φάληρο. Παρότι σε αυτά τα παραδείγματα οι λειτουργίες αναπτύσσονται κάτω από αυτό μια επιφάνεια τεχνητού εδάφους, δεν θεωρούνται υπόσκαφα.

Σε αυτήν την ανάλυση σκοπός μου είναι να ανακαλύψω τη σχέση κάποιων υπόσκαφων έργων με τον τόπο στον οποίο δημιουργήθηκαν, την γενικότερη ένταξη τους σε αυτόν, αλλά και τους λόγους για τους οποίους σχεδιάστηκαν εντός της γης. Τα παραδείγματα που επέλεξα να μελετήσω, είναι έργα είτε μελέτες-προτάσεις για κτίριο δημόσιου χαρακτήρα. Επέλεξα τα συγκεκριμένα παραδείγματα, διότι σε αυτά διέκρινα τις αρχέτυπες δομές της ανώνυμης υπόσκαφης αρχιτεκτονικής του παρελθόντος. Η διάταξη της περικλείσις από τη γη και η αρχέτυπη διάταξη του αίθριου χαρακτηρίζει αυτά τα παραδείγματα. Πρόκειται για:

α. την πρόταση για το Συνεδριακό Κέντρο Ολυμπιακής Επιτροπής στην Ολυμπία, σχεδιασμένο σε ένα φυσικό τοπίο με αρχαιολογική και ιστορική σημασία

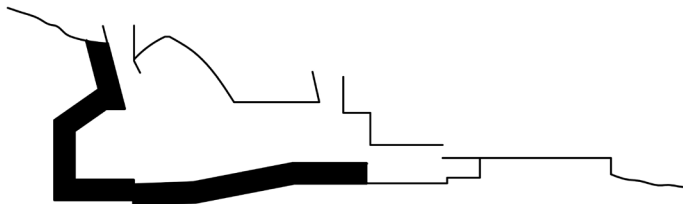
β. τη Νέα μονάδα Κεντρικής Βιβλιοθήκης Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, που βρίσκεται σε ένα αστικό τοπίο

γ. το νέο Ναυτικό Μουσείο στη Δανία - Helsingor, σχεδιασμένο σε παράκτιο ιστορικό μέτωπο

Σε αυτό το σημείο να αναφέρω, πως δεν επέλεξα να αναλύσω κάποια κατοικία, διότι τα σημερινά δεδομένα καθιστούν την κατοίκηση εντός του εδάφους ιδιαίτερη, κατ' εξαίρεση περίπτωση. Πρέπει να υπάρχουν σημαντικοί λόγοι για να δικαιολογήσουν μια τέτοια (κατά τα άλλα ενδιαφέρουσα) επιλογή. Αντίθετα η δημόσια αρχιτεκτονική συχνά αποτελεί τοπόσημο σε ένα περιβάλλον (φυσικό ή δομημένο) και μπορεί να υλοποιηθεί μέσα από ανάλογες ιδέες και χωρικές ποιότητες, όπως και αυτή του υπόσκαφου χώρου.

03.1 Συνεδριακό Κέντρο Ολυμπιακής Επιτροπής στην Ολυμπία, 1989

Αρχιτέκτονες: Τ. Μπίρης, Δ. Μπίρης, Π. Κόκκορης, Μ. Παπαδοπούλου, Μ. Κατσαρός - Πανελλήνιος αρχιτεκτονικός διαγωνισμός, εξαγορά, μη υλοποιημένο

Ταυτότητα κτιρίου - περιβάλλον

Η πρόταση αυτή αναφέρεται σε ένα μεγάλης κλίμακας έργο που εντάσσεται σε εάν ιδιαίτερο περιβάλλον. Πρόκειται για ένα μοναδικό σε φυσική γλυπτικότητα και ιστορική φόρτιση τοπίο. Επιχειρήθηκε η ενσωμάτωση του κτιρίου έτσι ώστε να προκαλέσει την ελάχιστη επέμβαση στο φυσικό τοπίο. Έτσι χρησιμοποιήθηκε μια γλυπτική συνθετική διαδικασία, με αρχιτεκτονικές διατάξεις, μορφές και υλικά τα οποία, όχι μόνο θα περιόριζαν το μέγεθος, αλλά θα επιτάχυναν την επούλωση της πληγής που αναπόφευκτα θα προκαλούσε η αρχιτεκτονική επέμβαση. Ο σχετικός μεγάλος κτιριακός όγκος των λειτουργικών ενότητων οδήγησε σε μια λύση που τοποθετείται στο μεγαλύτερο μέρος του κάτω από τη γη.

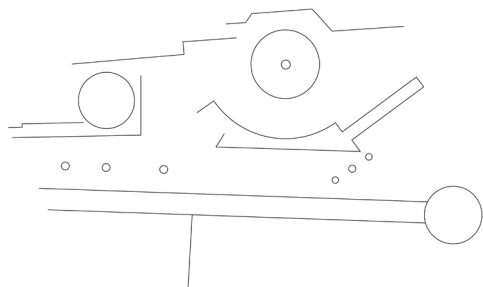
Δομή - οργάνωση

Η προσέγγιση στο κτίριο γίνεται κυρίως από την κεντρική είσοδο, ενώ υπάρχουν ακόμα δύο συμπληρωματικές προσβάσεις παραπλευρώς. Ένας ευθύγραμμος αναλημματικός τοίχος διαμορφώνει το όριο του κτιρίου, κάθετα στον οποίο βρίσκεται ο άξονας εισόδου. Εξωτερικά αυτού του ορίου αναπτύσσεται ο υπαίθριος χώρος ο οποίος διαμορφώνεται από μια πορεία παράλληλη προς τον τοίχο, ο οποίος καταλήγει σε μια κυκλική στέρνα και ένα τετράγωνης κάτοψης ομοεπίπεδο πλάτωμα εισόδου. Η κύρια είσοδος διαμορφώνεται ως το βασικό άνοιγμα του εξωτερικού τοίχου και σηματοδοτείται από το τετράγωνο πλάτωμα με τις τέσσερις κολώνες, οδηγώντας τον επισκέπτη άμεσα στο φουαγιέ.

Σε μεγάλο βαθμό απασχόλησε τους αρχιτέκτονες, η κατάλληλη σήμανση του αφανούς μέρους της σύνθεσης πάνω στην πλαγία του λόφου, γιατί η μη ύπαρξη τοπικών κτιριακών όψεων δεν θα έπρεπε αναγκαστικά να σημαίνει και την πλήρη εξαφάνισή του. Τον ρόλο τέτοιων σημάτων παίζουν συγκεκριμένα ο τοίχος αντιστήριξης, ο ημιβυθισμένος θόλος της αίθουσας συνεδριάσεων, το βυθισμένο κυκλικό αίθριο, στο οποίο εκτονώνονται οι μικρότερες αίθουσες και φωτιστικές σχισμές.

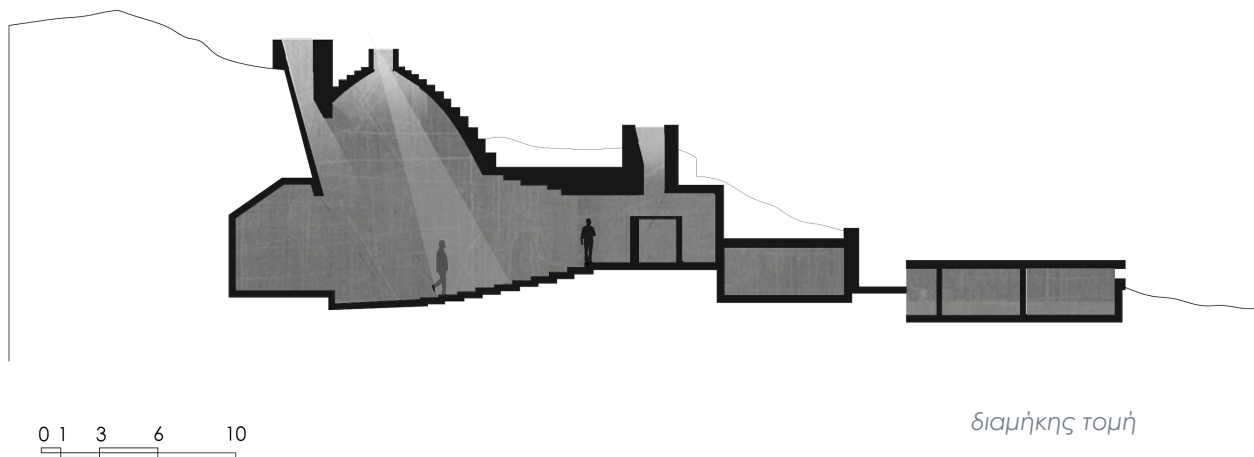

εικ.21 Φωτογραφία προτύπου

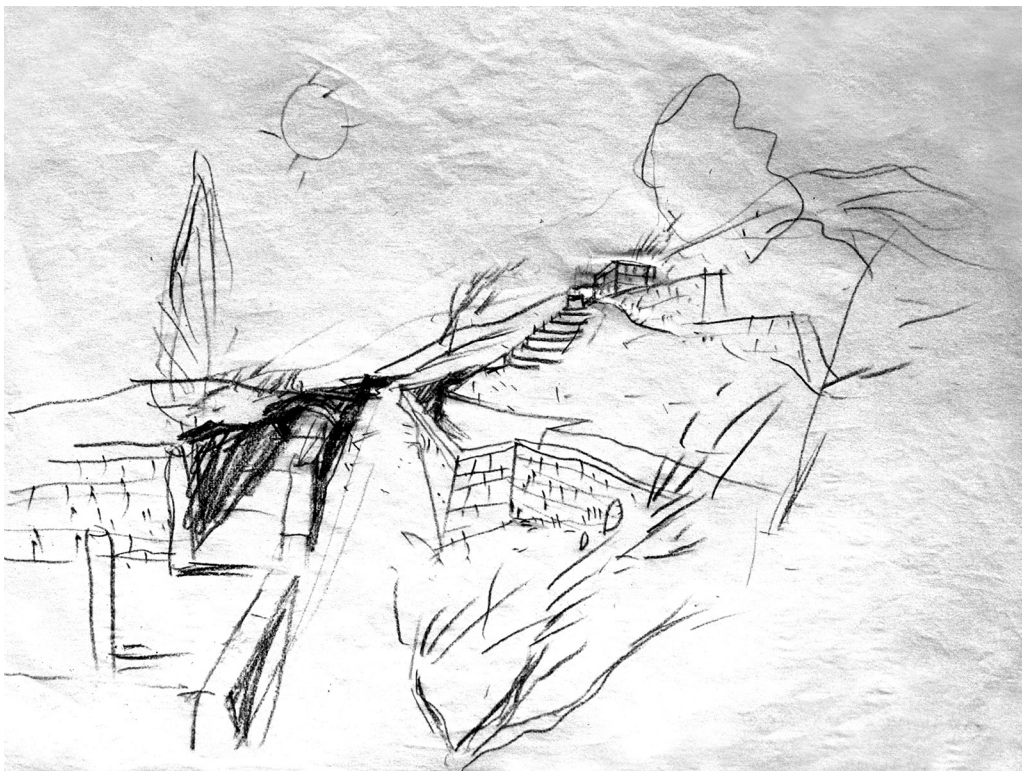
Στοιχεία φυσικού φωτισμού

Η κατανόηση μια τέτοιας αρχιτεκτονικής δεν πραγματοποιείται τόσο από εξωτερικά οπτικά στοιχεία, όσο από μια μοναδική αίσθηση που προσδίδει ο εσωτερικά η 'κατοίκησή' του. Η αίσθηση του υπόσκαφου χώρου τονίζεται στο εσωτερικό με τον εκ των άνω φωτισμό, με τη χρήση σχισμών και οπών στην οροφή. Η διαχείριση του φωτός αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο στην αρχιτεκτονική, που σε αυτήν την περίπτωση εντείνει την πρόκληση συναισθημάτων, επισημαίνοντας μας πως μέσω μιας αρχιτεκτονικής που αναπτύσσεται εντός του εδάφους, οι αντιθέσεις φωτός σιάς είναι εντονότερες. οι χώροι γίνονται πιο ατμοσφαιρικοί, προβάλλοντας την πνευματικότητα.

Παρατηρήσεις

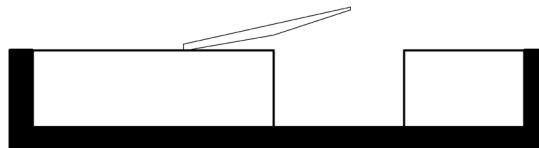
Γενικά σε αυτή την αρχιτεκτονική πρόταση, παρατηρούμε μια στάση σεβασμού προς το τοπίο. Η γη είναι το πρωταρχικό, μαζί με τον άνθρωπο δεδομένο, που συγκροτεί τη βάση, την αφηρημένη της αρχιτεκτονικής αυτής δημιουργίας. Η δημιουργία αυτή είναι γεωγραφική, φυτρώνει αυτοφυώς και εναρμονίζεται πλήρως με την φύση που την περιβάλλει. Δίνεται έμφαση στην αξία και τη μοναδικότητα του τόπου, το ριζώμα στην τοποθεσία, στη συμβολική διάσταση του χώρου και σε μια ποιητική του χώρου και της ύλης. Επιπλέον η διάταξη του αίθριου, του βυθισμένου θόλου, και όλες οι γεωμετρικές αρχές που διέπουν αυτήν την πρόταση μας τονίζουν τη διαμεσολαβητική θέσπιση των αρχετύπων. Μάλιστα η βασική ιδέα του βυθισμένου θόλου σχετίζεται με την αρχέτυπη δομή του τάφου του Ατρέα.

εικ.22 Σκίτσο του αρχιτέκτονα, η ένταξη του κτιρίου στο τοπίο

03.2 Νέα μονάδα Κεντρικής Βιβλιοθήκης Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1999

Αρχιτέκτονες: Α. Κωτσιόπουλος, Μ. Παπανικολάου, Ρ. Σακελλαρίδου, Α' βραβείο σε αρχιτεκτονικό διαγωνισμό, υλοποιημένο

Ταυτότητα κτιρίου - περιβάλλον

Το κτίριο της νέας μονάδας της κεντρικής βιβλιοθήκης του Α.Π.Θ. αποτελεί προσθήκη σε ένα από τα χαρακτηριστικότερα έργα της περιόδου του '60, έργο των Κ. Παπαϊωάννου και Κ. Φινέ.

Η επέκταση του κτιρίου της βιβλιοθήκης γίνεται μέσα στο έδαφος, στο πρηνές της βορειοανατολικής πλευράς του προϋπάρχοντος κτιρίου της βιβλιοθήκης, με τέτοιο τρόπο ώστε να διατηρείται η φυτεμένη επιφάνεια του πρηνούς, εμπλουτιζόμενη με νέες διαδρομές, γλυπτικά στοιχεία. Με αυτόν τον τρόπο το αστικό κενό παραμένει ως ελεύθερος υπαίθριος δημόσιος χώρος πρασίνου. Στόχος των αρχιτεκτόνων ίσως ήταν επίσης, η μη συσχέτιση με το προϋπάρχον κτίριο της βιβλιοθήκης. Κατασκευάζοντας την επέκταση εσωτερικά της γης δεν προκαλείται επιβάρυνσή του είτε απόκρυψή του.

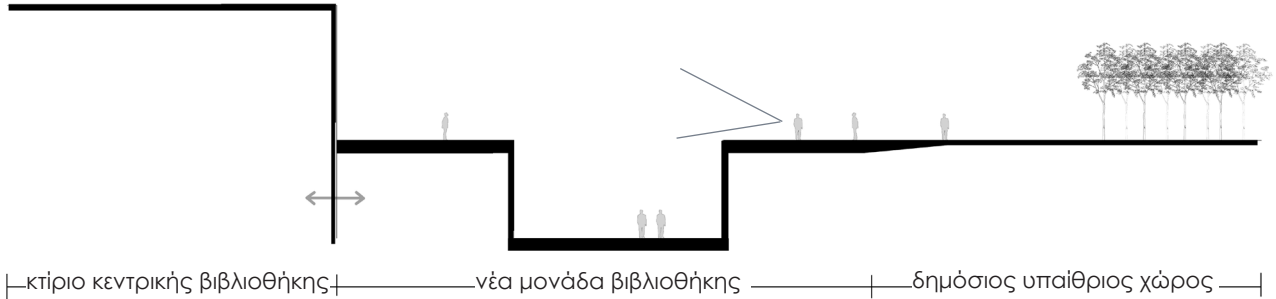
Δομή - οργάνωση

Η βιβλιοθήκη οργανώνεται σε δύο επίπεδα, γύρω από ένα κυκλικό αίθριο, που σηματοδοτεί την κύρια διαδρομή εισόδου σε αυτό. «Μια περιστροφική υπαίθρια σκάλα σε κατεβάζει στη βάση του τυμπάνου, που σε οδηγεί στην είσοδο του νέου κτιρίου. Όπως στην «Αλίκη στη Χώρα των Θαυμάτων», προχωρείς βήμα-βήμα από ένα τούνελ στην υποδοχή και στον εσωτερικό χώρο»²³. Σταδιακά, γίνεται σαφές ότι σε κάθε μια από τις δύο πλευρές της «συμπιεσμένης» εισόδου, βρίσκεται ένας μεγαλειώδης χώρος επενδυμένος με ξύλο. Είναι ένας διπλού ύψους χώρος αναγνωστηρίου, το κέντρο και ο λόγος ύπαρξης του συνολικού κτιρίου. Οι ξύλινοι τοίχοι του μεγάλου αναγνωστηρίου διακόπτονται ώστε να δημιουργήσουν μικρούς ιδιωτικούς χώρους μελέτης, οριοθετημένους από τα ράφια του ανοικτού βιβλιοστασίου.

²³ <http://www.greekarchitects.gr/gr/κτηρια-δ-χρησης/νεα-μοναδα-της-κεντρικης-βιβλιοθηκης-του-απθ-id2975>

εικ.23

Στοιχεία φυσικού φωτισμού

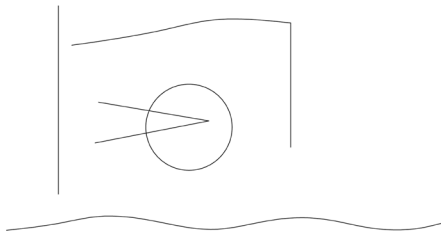
Το φως διεισδύει μέσω του κεντρικού αίθριου, καθώς και μέσω των διάφανων επιφανειών της οροφής, που εντάσσονται σε ένα σύστημα που ακολουθεί την οργάνωση της κάτοψης. Πιο συγκεκριμένα, μια τριγωνική φωτιστική επιφάνεια φωτίζει το αναγνωστήριο, κυλινδρικές φωτιστικές οπές αντιστοιχούν στις θέσεις των κλιμακοστασίων αλλά και στις θέσεις των γραφείων, γραμμικά ανοίγματα στην οροφή φωτίζουν το αναγνωστήριο και τον περιμετρικό διάδρομο. Τεχνητός φωτισμός ενισχύει πάντοτε το φυσικό φως.

εικ.24

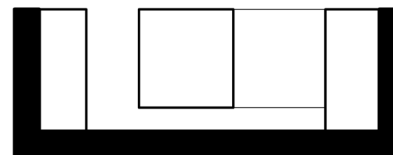
Παρατηρήσεις

Αποτελεί μια εμπνευσμένη πρόταση, ήπιας επέμβασης στο τοπίο και με στόχο την επαναφορά του τοπίου στην προηγούμενη κατάσταση, μέσω της φύτευσης από χαμηλό πράσινο και χλοοτάπητα. Λόγω της εσωστρέφειάς της, αυτή η κατασκευή αποτελεί κατάλληλο τοπό για μελέτη και αυτοσυγκέντρωση. Η βιβλιοθήκη αυτή παραπέμπει σε μια εσωστρέφεια, μια στροφή προς το περιεχόμενό της, τονίζοντας το ρόλο της δημιουργίας της. Χαρακτηρίζεται από την διάταξη του αίθριου στο κέντρο. Το κυκλικό αυτό αίθριο αποτελεί τον πυρήνα αυτής της βιβλιοθήκης. Αποτελεί το χώρο που προσδίδει φως και αερισμό στο εσωτερικό, αλλά αποτελεί και κύριο χώρο στάσης, κίνησης και ανταλλαγής βλεμμάτων. Όντας κανείς κάτω από την επιφάνεια του εδάφους, η αίσθηση της περικλεισης από τη γη είναι έντονη, ενώ η θέαση του ουρανού αποκτά βαθύτερο συμβολικό νόημα με ποιητικές προεκτάσεις.

εικ.25

03.3. Νέο Ναυτικό Μουσείο, Δανία - Helsingor, 2013 - Αρχιτέκτονες: Bjarke Ingles, David Zahle, A' βραβείο σε διαγωνισμό με τη διαδικασία ανάθεσης, υλοποιημένο

Ταυτότητα κτιρίου περιβάλλον

Το νέο ναυτικό μουσείο στη Δανία σχεδιάστηκε σε ένα ιδιαίτερα ιστορικό και πολιτισμικό τοπίο, ανάμεσα στο κάστρο Kronborg, ένα από τα πιο σημαντικά κάστρα της Αναγέννησης στην Βόρεια Ευρώπη, μνημείο Παγκόσμιας κληρονομιάς της Unesco, και ένα νέο πολιτισμικό κέντρο. Βρίσκεται εξ' ολοκλήρου κάτω από την επιφάνεια του εδάφους, δίπλα στο ιστορικό λιμάνι της περιοχής. Στόχος των αρχιτεκτόνων ήταν να διατηρηθεί η οπτική επαφή με το λιμάνι αλλά και η θέαση του ιστορικού κάστρου.

Δομή - οργάνωση

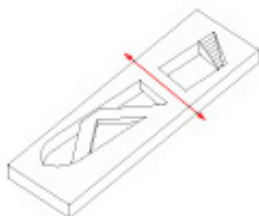
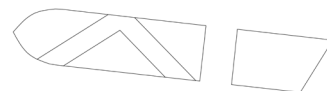
Πριν την κατασκευή του μουσείου, στην περιοχή βρισκόταν το παλιό νεώριο. Η κάτοψη του μουσείου σε σχήμα πλοίου, έχει συμβολικές αναφορές, τονίζοντας τη θεματολογία του μουσείου. Οργανώνεται σε δύο επίπεδα και η προσέγγιση του κτιρίου γίνεται είτε σύντομα μέσω μίας κλίμακας που οδηγεί στο κατώτερο επίπεδο, είτε μέσω μια ράμπας που σε οδηγεί ήπια στο φουαγιέ. Στο πρώτο επίπεδο βρίσκεται η αίθουσα εισόδου στο μουσείο και το κατάστημα. Ενώ περιμετρικά της κάτοψης αναπτύσσονται οι μόνιμες εκθέσεις. Στα διαγώνια τμήματά του αναπτύσσονται οι περιοδικές εκθέσεις και ένα κεκλιμένο αμφιθέατρο. Στο κάτω επίπεδο υπάρχει ένα ακόμη τμήμα της μόνιμης έκθεσης, αίθουσα πολλαπλών χρήσεων, αίθουσα διάσκεψης, τα γραφεία διευθύνσεως και βοηθητικοί χώροι. Ανάμεσα στα κλειστά αυτά σχήματα αναπτύσσονται τρεις υπαίθριοι χώροι, ως χώροι εκτόνωσης του μουσείου.

Καθώς περπατά κανείς στο επίπεδο του εδάφους, το μουσείο του αποκαλύπτεται μέσω μιας αβίαστης διαδρομής προς το εσωτερικό του. Δεν ξεπροβάλλει κανένας κτιριακός όγκος, πάρα μόνο εναλλακτικές διαδρομές κίνησης στο επίπεδο της επιφάνειας του εδάφους, που σε οδηγούν προς το εσωτερικό του, είτε προς το ιστορικό κάστρο, είτε στο πολιτισμικό κέντρο νεότητας.

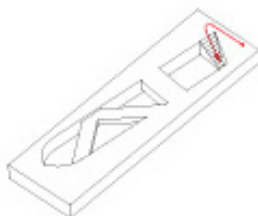

ΕΙΚ.26

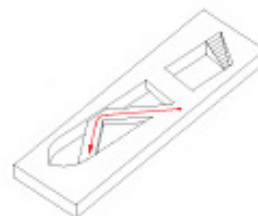

γέφυρα προς το κάστρο

ΕΙΚ.27

σκάλες προς το κατώτερο επίπεδο

είσοδος στο μουσείο μέσω ράμπας

Στοιχεία φυσικού φωτισμού

Στα διαγώνια τμήματα του μουσείου, κάτω από τις διαδρομές, όπου βρίσκονται το αμφιθέατρο και οι περιοδικές εκθέσεις, το φως εισέρχεται μέσω των μεγάλων πλαϊνών γυάλινων επιφανειών. Ενώ στα υπόλοιπα βυθισμένα τμήματα υπάρχουν μικρότερα ανοίγματα προς την πλευρά των υπαίθριων χώρων. Οι αρχιτέκτονες δεν επέλεξαν να κάνουν φωτιστικές σχισμές ή σπές στα δώματα των χώρων, αλλά επέλεξαν απλές συνθετικές επιλύσεις διαχείρισης του φωτός.

εικ.28

Παρατηρήσεις

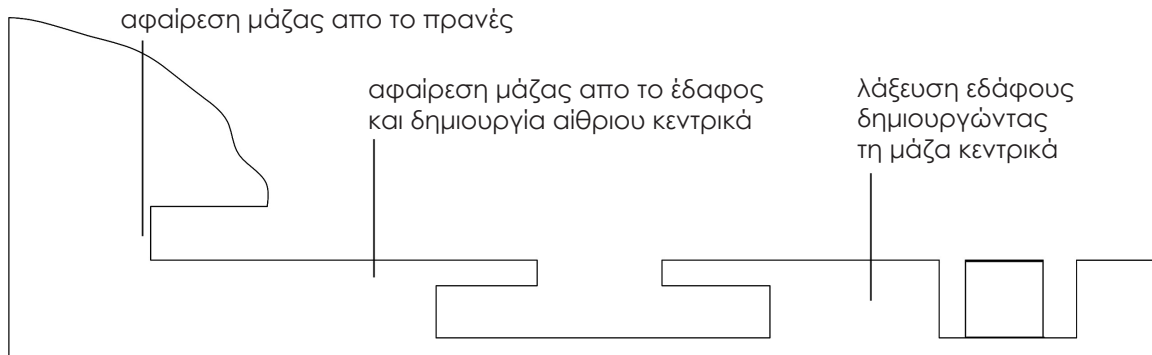
Γενικά σε αυτή την αρχιτεκτονική πρόταση, παρατηρούμε πως έχουμε την ελάχιστη επέμβαση στο τοπίο. Καθώς στέκεται κανείς κάτω από την επιφάνεια του εδάφους, μέσα στη γη κατ' ουσία, αισθάνεται ότι περικλείεται από αυτή. Το βυθισμένο αυτό μουσείο, σε στρέφει προς το περιεχόμενό του, στρέφει το βλέμμα σου προς τα μέσα και όχι προς τη θέα του τοπίου. Γι αυτό και θεωρώ, πως ο σχεδιασμός του είναι επιτυχής.

Το κτίριο αυτό σε περιβάλλει, σε αγκαλιάζει δίνοντάς σου δροσιά και φως μέσω των υποβαθμισμένων υπαίθριων χώρων. Αυτά τα υποβαθμισμένα εσωτερικά κενά είναι βασικοί παράγοντες που νοηματοδοτούν τον κτισμένο χώρο. Είναι χώροι που χαρακτηρίζονται από εξωστρέφεια, ανοιχτότητα και σύνδεση, κυρίως οπτική, με τη ζωή στο επίπεδο της επιφάνειας του εδάφους.

ΕΙΚ.29

03.4 τυπολογίες χειρισμού του εδάφους | παραδείγματα ανώνυμης αρχιτεκτονικής

σπήλαια Αjanta

κατοικία Τυνησία

ναός Αιθιοπία

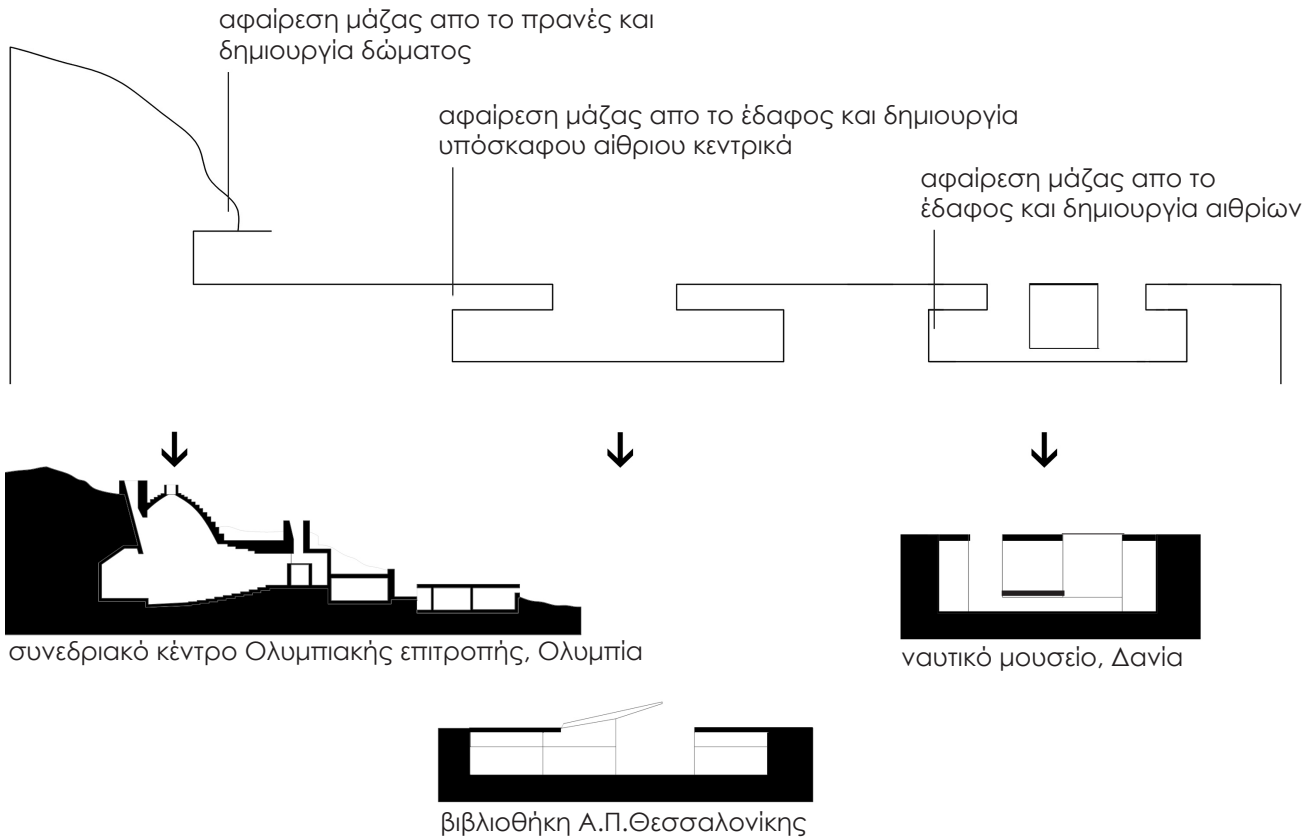

κτίσμα Σαντορίνη

κατοικία Κίνα

τυπολογίες χειρισμού του εδάφους | παραδείγματα σύγχρονης αρχιτεκτονικής

03.5 σκέψεις για την 'κατοίκηση' εντός της γης

Από την παρουσίαση αυτών των σύγχρονων παραδειγμάτων αντιλαμβανόμαστε πως οι λόγοι για τους οποίους αυτά τα κτίρια σχεδιάστηκαν εντός τους εδάφους, δεν συμπίπτουν με αυτούς για τους οποίους ο άνθρωπος επέλεξε να 'κατοικήσει' εντός του εδάφους στο παρελθόν. Στα σύγχρονα παραδείγματα υπόσκαφης αρχιτεκτονικής η ανάγκη για προστασία, η σύσταση του εδάφους, δεν παίζουν σημαντικό ρόλο κατά η διαδικασία του σχεδιασμού. Με την εξέλιξη των τεχνολογικών μεθόδων στην κατασκευή και την χρήση νέων υλικών, όπως το σπλισμένο σκυρόδεμα, ο άνθρωπος σταματά να "πλάθει" με το υλικό του τόπου στον οποίο χτίζει. Επιπλέον τα παραδείγματα που ανέλυσα παραπάνω, έχουν σχεδιαστεί σε τόπους που δεν έχουν υπάρχουν ακραία κλιματολογικά φαινόμενα, επομένως η συσχέτιση με το κλίμα δεν αποτελεί προϋπόθεση για να στραφεί κανείς στην υπόσκαφη αρχιτεκτονική.

Αυτό που μπορεί κανείς να διδαχθεί από το παρελθόν είναι ο σεβασμός στον τόπο και το τοπίο, μέσω της μη αλλοιώσής του και έχοντας ως σκοπό την ενσωμάτωση του αρχιτεκτονήματος σε αυτό. Οι λόγοι για τους οποίους οδηγούμαστε σε μια αρχιτεκτονική που αναπτύσσεται εντός του εδάφους, έχουν να κάνουν με την ένταξη του κτιρίου στο περιβάλλον που το υποδέχεται. Η αρμονική ένταξη σε αυτό, επιτυγχάνεται δημιουργώντας κτίρια ήπιας μορφής επέμβασης, δίνοντας έμφαση στον μετασχηματισμό του εδάφους. Ο σεβασμός στον τόπο οδηγεί στην αποφυγή επιβάρυνσής του με μεγάλους κτιριακούς όγκους, που θα μπορούσαν να αλλοιώσουν την γεωλογική, ιστορική, συμβολική διάσταση του τοπίου.

Από μια άλλη οπτική γωνία, μέσω της υπόσκαφης αρχιτεκτονικής σε έναν αστικό ιστό, αντιλαμβανόμαστε ότι επιτυγχάνεται η δημιουργία ελεύθερων υπαίθριων χώρων στο επίπεδο της επιφάνειας του εδάφους, που αποδίδονται στην πόλη. Πολύ σημαντικός παράγοντας, που ευνοεί τη δημόσια 'κατοίκηση' και την γενικότερη ανάκτηση του δημόσιου χώρου από τους πολίτες.

Επιπλέον, είναι κατανοητό πως η αρχιτεκτονική που αναπτύσσεται μέσα στη γη, αποπνέει την εσωστρέφεια, την συγκέντρωση, την πνευματικότητα και μια στροφή προς το περιεχόμενο του κτιρίου και όχι προς την προβολή της εικόνας του κτιρίου μέσω της μορφοπλασίας του. Έτσι τονίζεται ο σκοπός της λειτουργίας του και των ιδιαιτεροτήτων του.

Όταν βρίσκεται κανείς μέσα σε ένα υπόσκαφο κτίριο, εντείνεται η αισθητηριακή βίωση του χώρου, κι ο χώρος γίνεται αντιληπτός μέσω της συνεργασίας του συνόλου των αισθήσεων, και όχι μόνο μέσω της οπτικής αντίληψης. Μια και η θέαση προς το εξωτερικό περιβάλλον είναι μειωμένη ή άλλες φορές μηδαμινή. Επιπλέον, μέσω της υλικότητας στο εσωτερικό του κτιρίου μπορεί να δημιουργηθεί μια απτική σχέση με τον χώρο.

Ένα άλλο σημαντικό εργαλείο στην υπόσκαφη αρχιτεκτονική, είναι αυτό της διαχείρισης του φυσικού φωτός. Όταν βρίσκεται κανείς εντός του εδάφους, και ο φωτισμός είναι πολύ ήπιος, μια έντονη δέσμη φωτός, που προέρχεται απο μια σχισμή στο δώμα του κτιρίου, δημιουργεί μια σκηνογραφική ατμόσφαιρα στο χώρο και εντείνει την πρόκληση συναισθημάτων. Αντιλαμβάνεται κανείς, ότι σχεδιάζοντας ένα κτίριο εσωτερικά της γης, μπορεί να χειριστεί το φως με πολλούς τρόπους, δημιουργώντας εντονότερες αντιθέσεις φωτός στον χώρο.

└─ 04 επίλογος

Σε ένα πρώτο επίπεδο συγκρότησης της ιδέας του χώρου, υπάρχει μια τάση για αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος, που όχι μόνο επιχειρεί να καλύψει τις τεχνικές ανάγκες των σύγχρονων πόλεων, αλλά συμπεριλαμβάνει στο σχεδιασμό το τοπίο, εντός και εκτός αστικού χώρου παρουσιάζοντας με αυτόν τον τρόπο αυξανόμενο ενδιαφέρον για τον τόπο, τις τοπιακές ποιότητες, καθώς και τη βιώσιμη ανάπτυξη των πόλεων. Σε μια τέτοια προσέγγιση εντάσσεται και ο σχεδιασμός κτιρίων εντός της γης. Μέσω της υπόσκαφης αρχιτεκτονικής μπορούμε να αναγνώσουμε μια μεγαλύτερη ευαισθησία στον φυσικό, γεωγραφικό και ιστορικό τόπο, εμπλουτίζοντας την ορθολογικότητα της κατασκευής και της λειτουργίας με βιωματικές, ποιητικές, υπαρξιακές και πολιτισμικές παραμέτρους. Χωρίς να εννοώ όμως, πως η υπόσκαφη αρχιτεκτονική αποτελεί μονόδρομο στο σύγχρονο αρχιτεκτονικό σχεδιασμό.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο συγκρότησης της ιδέας του χώρου, η κοινή γλώσσα των αρχέτυπων δομικών χαραξέων, όπου η καθεμιά έχει ειδικό νοηματικό περιεχόμενο, αισθητική λειτουργική και κατασκευαστική σημασία, με αναγωγές, μετασχηματισμούς αλλά και ριζικές τομές «γεννά» την αρχιτεκτονική. Πάνω σε αυτό το δεδομένο είναι καλό κατά τη γνώμη μου, να στηρίζεται και η αναζήτηση της εξέλιξης της αρχιτεκτονικής, όπως συμβαίνει και στις υπόλοιπες μορφές τέχνης, γιατί βασίζεται στα «θεμέλιά» της. Άλλωστε οι πρωτογενείς αυτές διατάξεις ενυπάρχουν σαν ίχνος στην αρχιτεκτονική δημιουργία επιτρέποντας στην αρχιτεκτονική να διαμορφώσει με ελεύθερο και προσωπικό τρόπο την τελική μορφή.

«Η αρχιτεκτονική δεν είναι μόνο ζήτημα κτισμένων μορφών, αλλά κυρίως πεδίο συγκρότησης εννοιολογικών αρχών οργάνωσης του χώρου»²².

Οι οικουμενικά στοιχειώδης δομές, τα αρχέτυπα, είναι αυτά που παραμένουν αναλλοίωτα με το πέρασ του χρόνου, λειτουργώντας ως «σύμβολα» μεταφορείς εικόνων και νοημάτων. Όλα αυτά που συγκροτούν την εικόνα του υπόσκαφου περιβάλλοντος για τον άνθρωπο, το σταθερό σύστημα τρισδιάστατων σχέσεων μεταξύ αντικειμένων πλήρων νοήματος. Ο βιωμένος χώρος των εντυπώσεων, των αισθήσεων που καταδεικνύει τον χώρο ως νοηματικό, σημειολογικό και συμβολικό επίπεδο διαμεσολάβησης ανάμεσα στο άνθρωπο και το περιβάλλον του.

Η ανάγκη για προστασία και για μια προφυλάσσοσα σωματικότητα μέσω του κελύφους είναι περισσότερο συμβολική. Αυτό που παραμένει αναλλοίωτο, είναι η αίσθηση της εσωστρέφειας και της περικλεισης από τη γη. Όταν βρίσκεται κανείς μέσα στη γη, ο χώρος αποκτά ένα βαθύτερο συμβολικό νόημα που συνδέεται με την πνευματικότητα, την εσωστρέφεια που μπορεί να αποζητά κανείς, όντας σε έναν δημόσιο χώρο.

Επιπλέον, το υποβαθμισμένο αίθριο, ως πρωτογενής διάταξη, παραμένει ως νοηματοδοτικό στοιχείο του αρχιτεκτονικού χώρου. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει πως υπάρχουν διαχρονικά μορφώματα του χώρου στην αρχιτεκτονική, ίχνη του χώρου που διαρκούν γιατί είναι σημαντικά και σωστά καμωμένα. Βασικές συνθετικές δομές της αρχιτεκτονικής του παρελθόντος αξίζουν να κρατηθούν στη σύγχρονη αρχιτεκτονική και να εμπλουτισθούν με νέες ιδέες, συνομιλώντας με το μέλλον κάθε εποχής.

²²Τερζόγλου, *Ιδέες του χώρου στον εικοστό αιώνα*, σελ.293

ετυμολογίες λέξεων

Παρακάτω παραθέτω την σημασία μερικών απο τις λέξεις- κλειδιά της εργασίας.

αίθριο: 1. κάθε εσωτερική αυλή ή προαύλιο μεγάλου κτιρίου
2. εσωτερική αυλή ρωμαϊκού σπιτιού ή άλλων κοσμικών και θρησκευτικών οικοδομημάτων, με στοά, προθάλαμο και πρόδρομο . Η λέξη συνδέθηκε με το λατινικό atrium («εσωτερική αυλή»).

αρχέγονος: 1. αυτός που υπάρχει από το πρώτο στάδιο εμφανίσεως ενός όντος, που συνδέεται με την ίδια τη φύση του όντος
2. αυτός που δεν έχει εξελιχθεί, που χαρακτηρίζεται από πρωτογονισμό

αρχέτυπος: αυτός που διαμορφώθηκε ήδη από την αρχή και μπορεί να αποτελέσει πρότυπο

γη: 1. η επιφάνεια της γης, συνήθως κατ'αντιδιαστολή προς τον ουρανό ή τον κάτω κόσμο
2. η επιφάνεια, ο εξωτερικός φλοιός της γης
3. το έδαφος, χώμα
4. ο τόπος, κυρίως αυτός με τον οποίο συνδέεται κανείς με συναισθηματικούς δεσμούς
5. έκταση που δεν καλύπτεται απο κτίσματα

σπηλιά: φυσικός κενός χώρος κάτω από το έδαφος (σπήλαιο) ή μέσα σε βράχια (βραχώδες καταφύγιο) με φυσική είσοδο περισσότερο ή λιγότερο εμφανή

υπόγειος: αυτός που βρίσκεται ή γίνεται κάτω απο το έδαφος, κάτω απο την επιφάνεια της γης

υποσκαφή: το σκάψιμο κάτω απο το έδαφος, η διάνοιξη ορύγματος

χρονοδιάγραμμα αναφερθεισών ιστορικών εποχών

σημειώσεις:

- Σε όσα παραδείγματα δεν αναφέρεται η χρονολόγησή τους, αυτό συμβαίνει λόγω του ότι δεν υπάρχουν ακριβή τεκμήρια χρονολόγησής τους.
- Στα σύγχρονα υλοποιημένα παραδείγματα το έτος που αναγράφεται, είναι το έτος κατασκευής του κτιρίου.

βιβλιογραφία

Bachelard, G., 1992, Η ποιητική του χώρου, μεταφρασμένο στα ελληνικά απο Βάλτσου Ελένη, Αθήνα: εκδόσεις Χατζηνικολή

Βαρλάμης, Ε., 1995, Μαθήματα της Σαντορίνης: η οικολογία του τόπου, Οικολογική Ακαδημία της Σαντορίνης

Ching, F.D.K, 1996, Αρχιτεκτονική Μορφή χώρος και διάταξη, δεύτερη έκδοση, μεταφρασμένο στα ελληνικά από Δ. Φακίρη, Αθήνα: εκδόσεις ΙΩΝ

Δουμάνης, Ο. και Oliver, P., 1974, Οικισμοί στην Ελλάδα, Αθήνα: έκδοση Αρχιτεκτονικά Θέματα

Frampton, K., 2009, Μοντέρνα αρχιτεκτονική ιστορία και κριτική, 4η έκδοση, μεταφρασμένο στα ελληνικά από Ανδρουλάκης Θ. και Πάγκαλου, Μ., Αθήνα: εκδόσεις Θεμέλιο

Volwahse, A., 1968, Inde, Fribourg: Office du Livre

Haidegger, M., 2008, Κτίζειν, κατοικείν, σκέπτεσθαι, μεταφρασμένο στα ελληνικά από Γιώργος Ξηροπαίδης, Αθήνα: εκδόσεις Πλέθρον

Jung, K., 1964, Ο άνθρωπος και τα σύμβολά του, μεταφρασμένο στα ελληνικά από Α.Χατζηθεοδώρου, Αθήνα: εκδόσεις Αρσενίδα

Κοτιώνης, Ζ., 2007, Μορφοποιητική- σωματικά ενεργήματα στο τοπίο, Βόλος: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας

Λέφας, Π., 2013, Αρχιτεκτονική, μια ιστορική θεώρηση, Αθήνα: εκδόσεις Πλέθρον

Μπαμπινιώτης, Γ., 1998, Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας, Αθήνα, Κέντρο λεξικολογίας Ε.Π.Ε

Μπίρης, Τ., 2007, Αρχιτεκτονικής σημάδια και διδάγματα, στο ίχνος της συνθετικής δομής, 3η ανατύπωση, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης

Μπούρας, Χ., 1999, Μαθήματα ιστορίας της αρχιτεκτονικής, πρώτος τόμος, Αθήνα: εκδόσεις Συμμετρία

Μωραϊτης, Κ., 2005, Το τοπίο πολιτισμικός προσδιορισμός του τόπου, σημειώσεις για τη νεότερη τοπιακή επεξεργασία του τόπου, Αθήνα: Πανεπιστημιακές εκδόσεις ΕΜΠ

Norberg, Christian - Schulz, 2009, Genius Loci: το πνεύμα του τόπου: για μία φαινομενολογία της αρχιτεκτονικής, μεταφρασμένο στα ελληνικά από Μίλτος Φραγκόπουλος, Αθήνα: Πανεπιστημιακές εκδόσεις ΕΜΠ

Παπαϊωάννου, Τ., 2008, Η αρχιτεκτονική και η πόλη, Αθήνα: εκδόσεις Καστανιώτη

Πικιώνης, Δ., 1987, Κείμενα, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης

Rudofsky, B., 1974, Architecture without Architects: A Short Introduction to Non-pedigreed Architecture, New York: UNM Press

Rudofsky, B., 1981, Architecture without Architects: A Short Introduction to Non-pedigreed Architecture, London: Academy editions

Raroport, A. και Φιλιππίδης, Δ., 2010, Ανώνυμη αρχιτεκτονική και πολιτιστικοί παράγοντες, Αθήνα: εκδοτικός οίκος Μέλισσα, (αρχική έκδοση το 1976)

Τερζόγλου, Ν. Ι., 2009, Ιδέες του χώρου στον εικοστό αιώνα, Αθήνα: εκδόσεις Νήσος

Φατούρος, Δ., 2003, Η Επιμονή της αρχιτεκτονικής, Αθήνα: εκδόσεις Καστανιώτη

περιοδικά

Αρχιτεκτονικά Θέματα, τεύχος 27/1993/ σελ.113-115

Αρχιτεκτονικά Θέματα, τεύχος 36/2002/ σελ.76-83

Ελευθεροτυπία - 24/08/2005, άρθρο Τάση Παπαιωάϊννου

εργασίες - διαλέξεις

Αργύρη, Ι., Τζώρτζη Ε., 2010, Σαντορίνη: παράγοντες που διαμορφώνουν την αρχιτεκτονική, επιβλ. Γυφτόπουλος, Σ., σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π

Δασκαλάκη, Γ., 2009, αρχέτυπες δομές του χώρου στο αρχαίο θέατρο, Μεταπτυχιακή εργασία: Σχεδιασμός - Χώρος – Πολιτισμός, υπεύθυνος καθ. Τουρνικιώτης, Π., σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π.

Καλογριδης, Α. και Τζουβελάκη, Ν., 2003, Υπόγεια αρχιτεκτονική : εφαρμογές σε δημόσια κτίρια σήμερα, επιβλ. Ευαγγελινός, Ε., σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π

Λούκου, Ε., 2010, Οι παραδοσιακές κατοικίες των Βερβέρων του Μαγκρέμπ, επιβλ. Μαρίνου, Γ., σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π.

Μανουρά, Μ. και Παπαθεοδώρου, Η., 2010, Υπο.γεω: υπόγεια αρχιτεκτονική, επιβλ. Εφεσίου, Ε., σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π

Wright, A., 2012, Underground architecture - connections between ground-level public space and below-ground buildings, Victoria University of Wellington school of architecture

ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ

<http://whc.unesco.org/en/list/242>

<http://whc.unesco.org/en/list/18/>

<http://www.big.dk/#projects-sof>

<http://www.greekarchitects.gr/gr/κτηρια-δ-χρησης/νεα-μοναδα-της-κεντρικης-βιβλιοθηκης-του-απθ-id2975>

http://ioniahios.blogspot.gr/2012/05/blog-post_3618.html

www.archdaily.com

http://zhangxinchi.blogspot.gr/2012_04_01_archive.html

http://freedomak.blogspot.gr/2011/10/blog-post_10.html

<http://www.esoterica.gr/articles/symbols/4stixia/4stixia.htm>.

<http://en.wikipedia.org/wiki/>

<http://el.wikipedia.org/wiki/>

πηγές εικόνων

εικ.1: <http://www.panoramio.com/photo/32058227>, ίδια επεξεργασία

εικ.2: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/7b/Ajanta_Caves%2C_Aurangabad%2C_Maharashtra%2C_INDIA_-_Bird%27s_Eye_View_of_a_World_Heritage_Site.JPG, ίδια επεξεργασία

εικ.3: Norberg, Christian - Schulz, Genius Loci: το πνεύμα του τόπου: για μία φαινομενολογία της αρχιτεκτονικής

εικ.4: <https://gr.pinterest.com/pin/225813368788474451/>

εικ.5: πηγή: <http://loves.domusweb.it/the-caves-of-ra-palette/>

εικ.6: <http://www.byrontours.it/wp-content/uploads/2014/09/Screen-Shot-2014-10-16-at-17.18.04.jpg>, ίδια επεξεργασία

εικ.7: Rudofsky, B., Architecture without Architects: A Short Introduction to Non-pedigreed Architecture, ίδια επεξεργασία

εικ.8: <https://onlineonly.christies.com/s/timeless-national-geographic-as-celebrated-by-taschen-books/matsan-cappadocia-turkey-1939-14/2738/>

εικ.9: Βαρλάμης, Ε., Μαθήματα της Σαντορίνης: η οικολογία του τόπου

εικ.10: <https://www.google.gr/maps/place/Τυνησία>

εικ.11: http://www.cohlarch.ca/book/ex_territorial_pictures.htm

εικ.12: πηγή: <https://www.pinterest.com/pin/298363544036402232/>

εικ.13: πηγή: <http://www.hellinon.net/ANEOMENA/TholotoiTafoi.htm>

εικ.14: <http://amazingmagictrips.blogspot.gr/2013/12/ellora-caves-aurangabad-india.html>

εικ.15: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b3/A_view_of_Ajanta_Caves_Landscape_Jalgaon_Maharashtra_India_June_2014.jpg

εικ.16: Volwahse, A., Inde

εικ.17: <https://vagoscribe.files.wordpress.com/2008/03/copy-of-lalibela-dec-2005-001-compressed.jpg>

εικ.18: <http://amazingmagictrips.blogspot.gr/2013/12/ellora-caves-aurangabad-india.html>

εικ.21,22,23,24,25: περιοδικό 'αρχιτεκτονικά θέματα'

εικ.26,29: <http://www.big.dk/#projects-sof>

εικ.28: προσωπικό αρχείο

σημείωση: Οι εικόνες των οποίων η πηγή δεν αναγράφεται είναι από ίδια επεξεργασία υλικού είτε από προσωπικό αρχείο.

C U L L U T T